

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:31

Ecklesiastikdepartementet

FILMENS INFLYTANDE PÅ SIN PUBLIK

RAPPORT FRÅN

SVENSKA FILMINSTITUTETS FILMFORSKNINGSGRUPP

FILMCENSURUTREDNINGEN

I

Stockholm 1967

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Kronologisk förteckning

1. Kommunal bostadsförmedling. Hæggström. I.
2. Allmänna arvsfonden. Esselte. Ju.
3. Utsökningsrätt VI. Esselte. Ju.
4. Ny domkretsindelning för underrätterna. Esselte. Ju.
5. Statlig publicering. Norstedt & Söner. Fi.
6. Finansiella långtidsperspektiv. Esselte. Fi.
7. Den framtida jordbrukspolitiken. Svenska Reproduktions AB. Jo.
8. Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. Kihlström. S.
9. Rikskonsorter. Esselte. E.
10. Linköpings högskola. Del I. Victor Pettersson. E.
11. Programbudgetering. Del I. Esselte. Fi.
12. Programbudgetering. Del II. — Studier och försök. Esselte. Fi.
13. Programbudgetering. Del III. — En sammanfattning. Esselte. Fi.
14. Skolans arbetstider. Esselte. E.
15. Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. Fö.
16. 1958 års utredning kyrka—stat. VII. Folkbokföringen. Beckman. E.
17. 1958 års utredning kyrka—stat. VIII. De teologiska fakulteterna. Almqvist & Wiksell, Uppsala. E.
18. Invandringen. Esselte. I.
19. Statens stöd till ungdomsverksamhet. Esselte. E.
20. Den statliga länsförvaltningen. I. Norstedt & Söner K.
21. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. Norstedt & Söner. K.
22. Skatteförvaltningen. Norstedt & Söner. K.
23. Länsindelningsutredningen. Victor Pettersson. K.
24. Lag om skatterätt. Hæggström. Fi.
25. Narkotikaproblemet. Del I. Hæggström. S.
26. Partiell författningsreform. Esselte. Ju.
27. Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. Esselte. Ju.
28. Tryckfrihet och upphovsrätt. Berlingska boktryckeriet, Lund. Ju.
29. Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. Esselte. K.
30. Höga eller låga hus? Esselte. I.
31. Filmens inflytande på sin publik. Hæggström. E.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:31

Ecklesiastikdepartementet

FILMENS INFLYTANDE PÅ SIN PUBLIK

RAPPORT FRÅN
SVENSKA FILMINSTITUTETS FILMFORSKNINGSGRUPP
FILMCENSURUTREDNINGEN

I

IVAR HÆGGSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1967

STATENS OFFENTLIGA FÖRETAGSÅRSRAPPORT

ÅRSRAPPORT 1971

FILMENS INFLYTANDE PÅ SIN PUBLIK

RAPPORT 1971

SVENSKA FILMINSTITUTETS FILMÖRSKNINGSGRUPP

FILMENS ENDRÖRNING

REDAKTÖRSBETÄNKELSE

STOCKHOLM 1971

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Den 9 oktober 1964 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst sex sakkunniga för att utreda den statliga filmcensurens ställning och därmed sammanhängande spörsmål.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 27 oktober 1964 såsom sakkunniga numera lagmannen Gunnar Ekblad, ledamoten av riksdagens andra kammare ombudsmannen Rune Gustavsson, ledamoten av riksdagens andra kammare advokaten Ingrid Gärde Widemar, ledamoten av riksdagens första kammare chefredaktören Yngve Möller, förbundssekreteraren Thage Peterson och ledamoten av riksdagens andra kammare studierektorn Alf Wennerfors. Tillika uppdrogs åt Ekblad att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

De sakkunniga har antagit namnet filmcensurutredningen.

Den 19 november 1964 förordnades numera kanslirådet Gunnar Ekman som sekreterare åt utredningen och numera departementssekreteraren Olle Johnson som biträdande sekreterare.

I direktiven för filmcensurutredningen anför departementschefen bl. a.:

»Den under senare tid pågående intensiva diskussionen rörande filmcensuren har visat, att en betydande oklarhet råder om censur verkligen är motiverad för vuxen publik och hur denna verksamhet i så fall lämpligen bör vara utformad. Bland dem som anser att censuren bör bibehållas godtages i allmänhet den i nuvarande regler för filmgranskningen fastslagna målsättningen, att ingrepp mot film, om man bortser från sådana specialfall som rör rikets säkerhet eller förhållande till främmande makt, inte bör grundas på andra skäl än sådana som syftar till att förebygga brott eller verka som mentalhygieniskt skydd. Däremot är meningarna mycket delade i frågorna om hur olika åldersgrupper påverkas av film och huru påverkan från film skiljer sig från påverkan av liknande slag från andra massmedia. Detta torde delvis sammanhånga med att problemen på området är otillräckligt utforskade. Den vetenskapliga forskning som redan bedrivits på området synes dessutom inte ha sammanställts och gjorts allmänt tillgänglig i tillräcklig utsträckning.

Starka skäl synes enligt min uppfattning sålunda föreligga för en utredning med syfte att möjliggöra en grundlig omprövning av behovet av respektive förutsättningarna för den statliga filmgranskningen. Jag förordar därför, att en sådan utredning verkställs genom särskilda sakkunniga.

Utgångspunkten för utredningsarbetet bör vara att bättre än hittills varit möjligt belysa vilka faktorer, som kan motivera särskild förhandsgranskning eller eventuellt andra former av särskild samhällskontroll för offentliga visningar av film. Utredningen bör därvid inrikta sig på att diskutera karaktären av de skadeverkningar på olika publik kategorier som kan tänkas motivera vissa generella normer för sådana ingripanden.

För den vetenskapliga dokumentation och analys som krävs härför, bör utredningen tillföras särskild expertis. Det ligger nära till hands att härvid i första hand utnyttja den grupp av experter som engagerats i de av Svenska Filminstitutet igångsatta forskningsprojekten med uppgifter som berör den nu tillkallade utredningens.»

I anledning av dessa uttalanden har utredningen såvitt gäller forskningsfrågor bl. a. nära följt det arbete som bedrivits av filminstitutets filmforskningsgrupp.¹

Utredningen och filmforskningsgruppen har haft flera gemensamma sammanträden för ömsesidig information och diskussion och även på annat sätt hållit nära kontakt. Filmforskningsgruppen har redovisat sina forskningsresultat till utredningen efter hand som de blivit tillgängliga.

Enligt utredningens önskan har filmforskningsgruppen utarbetat en sammanfattande rapport — »Filmens inflytande på sin publik» — angående hittills utförda undersökningar sedda mot bakgrunden av tidigare svensk och internationell forskning.

Denna rapport som också innehåller filmforskningsgruppens slutsatser i anledning av den redovisade forskningen, kan komma att utgöra en viktig del av underlaget för utredningens bedömningar angående behovet av särskild samhällskontroll av filmvisningar och de lämpligaste lösningarna att åstadkomma sådan kontroll. Från olika håll har stort intresse visats för filmforskningsgruppens undersökningar. Inför behandlingen av utredningens kommande förslag kan det också vara av värde att nya forskningsresultat blir kända i god tid. Härigenom kan även nya synpunkter komma fram som kan vara av betydelse för utredningens arbete. På grund av det anförda har utredningen ansett det lämpligt att rapporten offentliggörs innan utredningen lägger fram sina förslag rörande den statliga filmcensurens ställning.

Utredningen får härmed som sitt betänkande I vördsamt överlämna nämnda rapport.

Stockholm den 21 juni 1967.

G. Ekblad

Rune Gustavsson

Ingrid Gärde Widemar

Yngve Möller

Thage G. Peterson

Alf Wennerfors

/ Gunnar Ekman

Olle Johnson

¹ Angående filmforskargruppens sammansättning se sid. 7

Innehåll

Förord	7
1. Skadebegreppet	9
2. Filmen som pedagogiskt hjälpmedel	12
3. Attitydpåverkan	13
4. Frekvensundersökningar	15
5. Åldern och filmpåverkan	17
6. Psykiatriska störningar	21
7. Filmen och kriminaliteten I	25
8. Filmen och kriminaliteten II	27
9. Filmupplevelser och försvarsmekanismer	31
10. Censurens effekter	34
11. Censurvilja och verklighetsbild	36
Sammanfattning	38

Förord

Frågan om filmcensuren »mentalthygeniska» berättigande innefattar två huvudmoment. Det första gäller filmskadornas art och omfattning, det andra gäller möjligheterna att i praktiken reducera eller eliminera dessa eventuella skadeeffekter med hjälp av censurverksamheten.

Redan själva skadebegreppet är mångtydigt och skall i nästa kapitel bli föremål för en särskild utredning. Åtminstone tre aspekter av filmskadeproblemet är sedan av avgörande betydelse för en saklig censurdiskussion. a) Den kvalitativa — som avser eventuella skadeverkningars natur och allvarlighetsgrad — där svårigheterna bl. a. omfattar risken att fästa överdrivet avseende vid effekter med ett dramatiskt förlopp och negligera verkningar som är mindre iögonfallande men möjligen mer betydelsefulla på lång sikt. b) Den kvantitativa — som avser skadeverkningarnas utbredning och frekvens och deras olika benägenhet att drabba olika kategorier av människor. c) Den relativa — som avser filmskadornas betydelse i jämförelse med andra skadefaktorer i samhället. Till denna aspekt hör bl. a. det fundamentala faktum att vilken företeelse som helst under tillräckligt olyckliga omständigheter kan vålla skada, varför man tydligen måste räkna med en sorts oundviklighetsmarginal för skador innan det förefaller rimligt att tillgripa extraordinära åtgärder.

Diskussionen om filmpåverkan komplieras av att problematiken är knuten till så invecklade och diffust kartlagda faktorer som »personlighet» och »samhälle», vilket gör alla samband mellan orsak och verkan svåra att rekonstruera; det blir i

många sammanhang en teoretisk omöjlighet att *bevisa* frånvaron av skadeverkningar och lika omöjligt att *bevisa* ett otvetydigt kausalitetsförhållande. Alla orsaksresonemang blir därför mycket preliminära, vilket borde mana till försiktighet i argumentationen i stället för den lidelsefulla tvärsäkerhet som ofta kännetecknat den offentliga debatten.

Med dessa svårigheter förenar sig bristen på information som är mycket kännbar, även om fältet filmpåverkan inte är fullt så utforskat som man ibland velat låta påskina i de senare årens censurdebatter; i fråga om effekterna av censuren verksamhet har dock forskningsverksamheten hittills varit praktiskt taget lika med noll.

För att i ett sådant läge i görligaste mån stimulera till forskningsaktivitet konstituerades vid årsskiftet 1963—1964 Svenska filminstitutets filmforskningsgrupp, bestående av professorerna Sven Ahnsjö (barnpsykiatri), Torgny Segerstedt (sociologi), Gudmund Smith (psykologi) och Arne Trankell (pedagogik), vid denna tidpunkt medlemmar av samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Som ordförande har fungerat filminstitutets verkställande direktör Harry Schein och som sekreterare fil. lic. Leif Furhammar.

Filmforskningsgruppen har initierat en rad forskningsprojekt av vilka några slutförts. Somliga av dessa har haft anknytning till filmpåverkan och censurproblematik, och denna skrift utgör en sammanfattning av dessa forskningarna kompletterade med andra nyare svenska undersök-

ningar och ställda mot bakgrunden av tidigare utförd forskning. Det ligger i sakens natur att referaten blir kortfattade och summariska, och den som söker utförligare redovisningar hänvisas direkt till originalrapporterna. Av internationellt överblickande socialpsykologiska arbeten som

systematiskt eller till väsentlig del behandlar filmeffektforskning kan nämnas följande: L. Furhammar, *Filmpåverkan* (Stockholm 1964); J. D. Halloran, *The Effects of Mass Communication* (Leicester 1964); J. T. Klapper, *The Effects of Mass Communication* (Glencoe, Ill., 1960).

Skadebegreppet

Begreppet »skadlig» är centralt både i den nuvarande censurinstruktionen och i den offentliga debatt som förts om censuren. Begreppet är svårhanterligt och har blivit en av de semantiska stöttestenarna i diskussionen. Filmforskningsgruppen såg som en av sina första uppgifter att enas om en användbar begreppsbestämning, som dessutom skulle kunna ge uppslag till undersökningar av både praktiska och centrala frågeställningar samt ligga till grund för tolkningen av undersökningarna. Begreppsutredningen utfördes av professor Arne Trankell och återges i det följande. Det är mot bakgrunden av denna teoretiska analys som filmforskningsgruppen arbetat.

Förslag till teoretisk överbyggnad. Att film kan förändra attityder har redan tidigare klarlagts i en rad undersökningar. Konsekvenserna härav är givetvis av största betydelse i varje modernt samhälle. Emellertid kan det kanske vara klokt att tills vidare koncentrera sig på de influenser som brukar anföras som skäl för censurens bibehållande.

Undersökningar inom en sådan ram bör utgå från vad som skall menas med »skadliga» influenser, hur omöjligt det än är att ge en användbar generell definition av begreppet »psykisk hälsa». Det är ju nämligen inte fråga om att definiera detta begrepp utan om att i operationella termer ringa in de »skador», som uppfattas som så allvarliga att staten bör förbjuda filmer som antas ge upphov till dessa »skador».

Det är sant att man sällan hör någon mera exakt ange vilka dessa »skador» egentligen är.

Lämpligen kan man därför börja med att fråga: Vilka konkreta förändringar hos individen eller av hans beteende kan vi bli överens om skall vara implicerade i termen »skadlig effekt av film»? Som en utgångspunkt för fortsatt diskussion kan följande svar på denna fråga användas:

»Skadlig är en films effekt, om åskådaren av densamma förändras på ett sådant sätt att hans egna livsvillkor eller hans relationer till andra människor eller till samhället i sin helhet undergår en reell och varaktig försämring.» Med reell skall därvid menas ett observerbart, om möjligt också mätbart fenomen. Med varaktig skall menas att effekten kvarstår även efter det att åskådaren har lämnat visningslokalen. Med försämring skall slutligen menas att förändringen, bedömd utifrån ett explicit formulerat värdesystem, kan anses ha gått i inte önskvärd riktning.

I sista hand måste alltså termen »skadlig» bestämmas genom att man kommer överens om vilket värdesystem som skall användas som utgångspunkt. Forskaren som gör undersökningar behöver givetvis inte själv omfatta detta värdesystem. Det räcker med att han explicit formulerar dess satser och att dessa satser står i en begriplig relation till andra värdesystem.

Det sökta värdesystemet kan provisoriskt begränsas till följande tre satser:

- (1) Det är ej önskvärt att människor tillfogas lidande.
- (2) Det är ej önskvärt att människors beteende så förändras att deras nya beteende medför lidande för andra människor.

- (3) Det är ej önskvärt att människors beteende så förändras att deras nya beteende bryter mot gällande lagar.

»Skadlig effekt av film» blir nu alla de inte önskvärda följer av att någon ser film, som kan härledas ur de uppställda satserna. Vår forskning bör i första hand inriktas på att studera huruvida och i vilken utsträckning sådana följer förekommer.

Valet av kriterier bestäms av innehållet i värdesystemets sats.

De inte önskvärda effekterna som följer av sats (3) är lätta att ange, eftersom kriterievalet i detta fall avgörs av gällande lagbestämmelser: snatteri, stöld, grov stöld, rån, inbrott, skadegörelser på annans egendom, alla grader av misshandel, tukt och sedlighet sårande gärningar, otukt med minderårig, våldtäkt, dråp, mordförsök, mord osv.

För att man skall kunna ange de inte önskvärda effekter som följer av satserna (1) och (2) krävs emellertid en explicit formulering av vad som skall avses med termen »lidande».

Vad gäller sats (1) bör man med »lidande» mena, för det första manifest upplevd ångest men därutöver också en rad följer av (film-)upplevelser som inte har gett upphov till manifest ångest men som på grund av organismens sätt att skydda sig har medfört en reduktion av möjligheterna till normal livsföring. Som exempel kan nämnas encopresis, enuresis, nagelbitning, stamning, olika slag av fobier, fruktan för ensamhet, självkastration, självmordsförsök osv. Uppräkningen kan göras mycket mer detaljerad, men valet av kriterier måste också göras med hänsyn till de reella observationsmöjligheterna och den sannolika frekvensen av de effekter som skall observeras.

Det »lidande» som åsyftas i sats (2) bör för det första omfatta alla de skador som individen kan åsamkas enligt sats (1), i

detta fall överförda till andra individer som den »skadade» individen har influerat på, men också de skador »till liv och lem» som filmpåverkade individer åsamkar andra människor. Någon särskild uppräknings av dessa skador är ej nödvändig eftersom de sammanfaller med dem som impliceras av sats (3).

Kompletterande begreppsanalys. Resultatet av den hittills förda diskussionen gör det möjligt att välja kriterier för undersökningar inom ramen för den föreslagna målsättningen.

Den offentliga debatten om filmens verkningar har emellertid, utöver begreppet »skadlig», även berört några andra begrepp vars innebörd bör granskas innan värdesystemet kan betraktas som definitivt och uttömmande.

Ett sådant begrepp anges av termen »förledande». Den används emellertid nästan uteslutande sammanställd med termen »brott» (brottsförledande) och saknar därför självständig betydelse. Huruvida det förledande i filmen är av ideologisk art (»brott lönar sig») eller om det förledande momentet är en teknisk idé om hur ett visst brott skall utföras spelar i detta sammanhang mindre roll, eftersom kriterierna på filmens skadliga inverkan i båda fallen är preciserade av innehållet i sats (3).

Ett annat sådant begrepp anges av termen »upphetsande». Denna term förekommer emellertid uteslutande i sammanställningen »skadligt upphetsande» och har därför inte heller något självständigt innehåll, eftersom sammanställningen inte innebär att upphetsning som sådan hör till det inte önskvärda annat än då den medför skada. Explikationen av begreppet »skadlig effekt av film» täcker därför fullständigt vad som impliceras i termen »skadligt upphetsande».

Det faktum att termen »upphetsande» i de flesta fall tycks användas närmast med syftning på sexuell upphetsning kan inte ändra detta ställningstagande. Perso-

ner som oroar sig för filmens skadligt upphetsande verkan inkluderar sannolikt i sitt eget värdesystem satser, som innebär att vederbörande betraktat antingen sexualiteten eller i varje fall vissa manifestationer av den sexuella driften som inte önskvärda. Den planerade forskningens teoretiska överbyggnad behöver emellertid inte någon sådan sats i sitt värdesystem. Skälen härför är två. För det första implicerar satserna (2) och (3) alla de skador som en sexuell upphetsning i olyckliga fall kan tänkas leda till. För det andra är satsen att sexuell upphetsning som sådan inte är önskvärd starkt omstridd.

Dessa överväganden lägger givetvis inga hinder i vägen för att man undersöker i vilken utsträckning filmer med erotiska eller sexuella motiv influerar på åskådarnas sexuella beteende. Sådana undersökningar är tvärt om väl motiverade inom ramen för forskningsarbetets allmänna målsättning.

Slutligen skall termen »förråande» granskas. Innebörden av denna term, som i allmänhet används fullt självständigt, framgår bäst av följande sats som kan förutsättas ligga bakom censurbestämmelsernas formulering:

»Det är inte önskvärt att människor 'förråas' och de bör därför inte utsättas för stimuli som inverkar förråande.»

Vid beskrivningen av en »rå» eller »förråad» människa kan man urskilja två aspekter: 1) den psykiska beskaffenheten hos den som har förråats; 2) de handlingar som denna beskaffenhet ger upphov till och som skiljer den förråade från andra människor.

Följande beskrivning kan användas som definition: 1) En förråad människa har en i förhållande till flertalet reducerad förmåga att känna medlidande. Åsynen av lidande människor eller bevittnandet av hur människor tillfogas lidande berör honom därför i mindre grad än flertalet. 2) Det är också möjligt att den som förråas

häri genom själv blir benägen att tillfoga andra lidande i större utsträckning än tidigare.

De skadliga effekter som impliceras av den del av definitionen som avser förskjutningar i den »förråades» beteende täcks helt av satserna (2) och (3) i det axiomatiska värdesystemet.

Då det gäller individens egen beskaffenhet innebär definitionen att de inte önskade effekterna består av en förändring av de påverkades egna värdesystem. Ingenting hindrar därför att man enas om att det ur samhällets synpunkt är viktigt att medborgarnas attityder till våld och lagöverträdelser inte bringas att avvika från en humanitär grundsyn och att det sålunda inte kan anses önskvärt att dessa attityder avhumaniseras. Satsen som utgår från begreppet »förråande» kan härigenom ges en direkt anknytning till den genom definitionen valda innehållsbeskrivningen. Följande sats (4), som inte är nödvändig men utgör en möjlig utvidgning av det axiomatiska värdesystemet, kan nu formuleras:

(4) Det är ej önskvärt att människors inställning till andra människor »avhumaniseras».

Med avhumanisering skall därvid menas att de påverkade förändras så att de efter förändringen är mindre benägna att känna medlidande med människor som lider eller tillfogas lidande av andra.

Vid valet av kriterier för undersökningar av sådana tänkbara effekter av film kommer avgörandet i stor utsträckning att bero av möjligheterna att konstruera användbara mätinstrument. Filmer som skildrar olika former av mänskligt elände som samhället eller enskilda tillfogar andra, är av intresse som forskningsobjekt i detta sammanhang. Ett intressant forskningsprojekt som kan utgå från sats (4) kan bli att undersöka vilka slag av verklighetsframställningar som enligt den givna definitionen kan tänkas ha ett skadligt inflytande.

Filmen som pedagogiskt hjälpmedel

Kring filmen som audivisuell hjälpmedel har under det senaste decenniet vuxit fram nära nog en hel specialvetenskap med en oöverskådlig facklitteratur. Dessa forskningarna är i allmänhet av föga relevans för de här aktuella problemställningarna. Det allmänna konstaterandet kan emellertid göras att de allra mest optimistiska förhoppningarna, som tidigt ställdes på filmen som pedagogiskt mirakelmedel, snabbt visade sig oralistiska även om den inom flera fack kommit att spela en betydelsefull instruktiv roll. Bland de av filmforskningsgruppen initierade undersökningarna ingår en,¹ där filmens inlärningseffekt jämförts med effekten av motsvarande undervisning med bildband och olika varianter av text-

läsning. Ämnet var historiskt och gällde medeltidens riddarutbildning. Filmundervisningen har enligt resultaten i detta speciella fall inte gett bättre omedelbar kunskapsförmedling än övriga metoder, medan däremot kunskapsbortfallet genom den s. k. »glömskeeffekten» visade sig vara mindre för filmens än för de andra metodernas vidkommande. Dessa resultat är emellertid i mycket ringa utsträckning generaliserbara, eftersom olika inlärningsstoff kan förutsättas vara olika lämpade för olika inlärningsmetoder.

¹ Aina Hall, Barbro Brandt, Karin Nordin, Något om olika undervisningsmedias inlärningseffekt. — Uppsala 1965 (stencil).

Attitydpåverkan

När filmverkningar och censurnormer diskuteras i den offentliga debatten har argumenten naturligt nog i första hand rört sig kring de enstaka mer iögonfallande effekter som tillskrivits filmpåverkan i form av skräckreaktioner, våldsuttryck och brottsförövanden. Massmedias effekter på attityder och värderingar är mindre dramatiska och vållar följaktligen mindre uppmärksamhet trots att de på längre sikt kan tänkas vara väl så betydelsefulla för samhället och trots att verkningar av den arten är mer omsorgsfullt belagda i forskningslitteraturen.

Med mer eller mindre sofistikerade variationer har experimenten över filmers inverkan på attityder och värderingar huvudsakligen utgått från en grundplan med följande mönster. Försökspersonerna attitydtestas först i avseende på en viss attityd. På längre eller kortare tidsavstånd därifrån placeras en filmförevisning, där försöksgrupperna ser en av försöksledningen utsedd film som antas kunna påverka den attityd som tidigare testats. Viss tid — vanligen ganska kort — efter filmvisningen upprepas attitydmätningen med ett test som är jämförligt med det först använda. Genom jämförelse mellan attitydmätningens gruppmedelvärden före resp. efter filmen anser man sig få ett mått på filmens eventuella attitydpåverkande effekt.

Att döma av sådana undersökningar utförda med betryggande statistisk analys kan en film otvivelaktigt medföra förskjutningar i individernas attityder och värderingar. Effekterna kan vara relativt bestående men tenderar som naturligt är

att ebba ut allteftersom tidsavståndet till filmupplevelsen växer. Flera filmer med likartad tendens gör tillsammans större effekt än enstaka av dem. De attitydpåverkningar som härrör från filmerna har emellertid visat sig alltför komplicerade för att enbart filmernas tendens skall kunna betraktas som avgörande faktor. Individens egna tidigare attityder till ämnet utövar ett bestämmande inflytande så att de övervägande attitydeffekterna av filmpåverkan kan sägas ligga i ett förstärkande eller konserverande av tidigare inrotade uppfattningar. Detta tar sig märkligast uttryck i s. k. bumerangeffekter, dvs. attitydförskjutningar i en riktning som är motsatt filmens tendens; sådana bumerangeffekter inträffar ofta då filmen förfäktar idéer som står i strid med de normer och värderingar som auditoriet hyser. Denna typ av reaktion kan betraktas som en försvarsmekanism till skydd mot angrepp på egna och djupt rotade värderingar.

Ytterligare ett antal »förmedlande» faktorer i påverkningsprocessen verkar i förstärkande och konserverande riktning. Till de viktigaste hör inflytandet från gruppen, omgivningen, miljön, som av allt att döma tämligen konsekvent verkar styrande på filmpåverkningarna så att sannolikheten för några radikala förändringar blir mycket liten så snart det gäller attityder som inom gruppen tillmäts någon vikt.

Även om den övervägande effekten av filmpåverkan sålunda kan antas vara av konserverande och inte förändrande natur, så innebär detta inte att effekten skulle vara negligerbar ens ur skadesynpunkt: åtskilliga attityder är av sådan art att de

ras förstärkande ur samhällets synpunkt inte är önskvärt. Inte heller innebär det att den konserverande effekten skulle vara den enda förekommande. Undersökningar på filmfältet och även inom andra grenar av socialpsykologin tyder på att individer som inte tidigare intar någon definitiv ståndpunkt, som av olika skäl är vacklande eller osäkra i sin inställning eller som tidigare har föga information i ämnet, skall vara mer omedelbart lättpåverkade av en film än andra individer. Definitiva och djupt rotade attityder däremot är svåra att angripa med tendentiös filmpåverkan, i synnerhet om de är allmänt omfattade inom den grupp vars medlemskap individen värdesätter.

Det bör vidare om attitydforskningen framhållas, att de instrument med vilka man hittills haft möjlighet att mäta påverkningarna har varit av ganska grovt slag som knappast gett några mer nyanserade insikter i de psykiska processer som är i verksamhet. Vi vet sålunda mycket litet om konsekvenserna av de indirekta och latenta psykologiska verkningar på föreställningar och verklighetsuppfattning som filmerna kan tänkas medföra och som knappast är åtkomliga för enkla attitydtestningar.

Så mycket kan i alla fall sägas som att filmens sätt att verka på publikens attityder inte kan isoleras från den ständigt pågående samverkan med andra påverkningskällor. Filmen är ett av de oändligt många intrycksskapande elementen i individens miljö och fungerar enbart inom ramen för de förutsättningar som utgörs av individens personlighet, bakgrund och omgivning. Det förefaller därför knappast meningsfullt att tillmäta filmen ensam bland

alla dessa påverkningsfaktorer en sådan särklass att den enbart för sina attityd-effekters skull borde vara underkastad särskilda samhällsingripanden. Ämnet attitydpåverkan kommer dock att ytterligare beröras i samband med problemet film och brottslighet, där de »förråande» attityd-effekterna är speciellt aktuella.

Under senare år har fackdiskussionen om möjligheterna att förebygga inte önskvärda filmeffekter på barn och ungdom alltmer rört sig kring *undervisning i filmkunskap* som ett komplement eller alternativ till filmcensurernas negativa profylax. De förhoppningar som sålunda ställts på filmundervisningens resurser både av filmkritiker, ungdomsvårdare, föräldrar, psykiater, pedagoger, forskare och andra berörda parter är dock av lätt begripliga skäl svåra att experimentellt belägga: de avser undervisningseffekter som inte är mätbara i kunskapsprov utan gäller själva förhållningssättet till filmupplevelsen i allmänhet. Ett experiment, utfört av Leif Furhammar,¹ ger dock klart stöd för uppfattningen att även tendentiöst indifferent och ytterst kortfattade muntliga preparationer i skolsituationen kan motverka attitydförskjutande effekter från tendentiösa filmer. Med en annan metodik har Sven Norlin² undersökt effekterna av försöksundervisningen i filmkunskap vid högsta-diet i Österåkers skoldistrikt och kunnat redovisa resultat som gör troligt att även filmundervisning i blygsam omfattning ger eleverna en rikare förståelse och sensibilitet inför filmen som konststart.

¹ Leif Furhammar, Film, attitydpåverkan, förhandspreparation. — Uppsala 1963 (stencil).

² Sven Norlin, Förortsungdom och film. Några effekter av undervisning i filmkunskap. — Stockholm 1966 (stencil).

Frekvensundersökningar

Den vederhäftiga filmforskningen har länge — kanske av brist på givande experimentella metoder och kanske i någon mån av etiska skäl — mindre sysslat med personlighetseffekter än med frekvensundersökningar, vilket resulterat i att vetandet om filmpåverkan är mycket mindre än vetandet om biovanor och biopreferenser hos olika grupper. En första omständighet som flera samstämmiga rapporter vittnar om är att åldern märkbart inverkar på biobesöksfrekvensen. Den genomsnittliga frekvensen i åldersgrupperna når sin toppnotering ungefär vid 17-årsåldern för att under ett par år vara tämligen oförändrad innan den ånyo sjunker. I det närmast följande skall ges en summering av en del rön beträffande olika bakgrundsfaktors samband med biobesöksfrekvensen hos barn och ungdom. Som utgångspunkt för summeringen används Olena Senntons avhandling »Exposure to films and school adjustment»,¹ vilken både till resultat och metoduppläggning kan sägas vara representativ för en rad undersökningar om också mer noggrant utförd och redovisad.

Syftet med Senntons undersökning var bl. a. att utforska filmvanor och preferensmönster och dessas relationer till vissa bakgrundsvariabler samt förhållandet mellan olika personlighetsfaktorer och preferenser för filmer med våldsinslag. Undersökningens första fas omfattade 700 elever

vid fjärde årskursen i Stockholmsskolorna (10-åringar 1956—1957), och den andra fasen omfattade 85 % av samma individer två år senare. Urvalet barn var representativt för Stockholmsskolorna i avseende på könsfördelning, socioekonomiska grupper och skoldistrikt. Sennton konstruerade speciella frågeformulär till eleverna, intelligentstestade barnen, använde ett mätinstrument över emotionella störningar samt lärarskattningar av personlighetsdrag. Barnurvalet uppdelades på två kategorier, de högfrekventa och de lågfrekventa biobesökarna (två eller fler resp. ett eller färre biobesök per månad), vilka jämfördes i olika avseenden. På grundval av tre samverkande kriterier uppdelades eleverna dessutom i två grupper efter sina höga resp. låga preferenser för filmer av våldskaraktär.

En iakttagelse som återkommer i denna såväl som i ett flertal andra undersökningar av liknande art är att barn ur lägre socialgrupper söker sig till biograferna avsevärt mer än barn från högre. Viktigare än sådana rön är sannolikt de som har att göra med barnens emotionella anpassning och atmosfären i hemmet. Det är ett vanligt konstaterande i undersökningar av denna typ, att ungdomar från hem med ogynnsam uppfostringsmiljö går mer på bio än andra liksom att grupper med kriminell belastning uppvisar en extremt hög biokonsumtion. Sennton påvisar en positiv korrelation mellan biobesöksfrekvens å ena och aggressivitet och beteendestörningar å andra sidan, medan hon däremot inte finner tecken som tyder på något samband med ångest eller liknande

¹ Olena Sennton, *Exposure to films and school adjustment. Studies in cinema attendance and film violence preference as related to emotional adjustment and school achievement.* — Uppsala 1965.

nervösa symtom. Sambandet mellan aggressivitet och biofrekvens har också belagts på andra håll liksom förhållandet att barn med problem i hemförhållanden och kamratkontakter är klart mer disponerade än andra att bli höggradiga TV- och film-slukare.

Sennton påvisade med sitt material vidare ett negativt samband mellan biofrekvens och motivation för skolarbete samt — ehuru enbart för pojknas vidkommande — en negativ korrelation med intelligens. Av andra undersökningar förefaller det som om barn med många och aktiva fritidsintressen är tämligen sällsynta bland de filmiska storkonsumenterna. Intresset för bokläsande tycks bland barn och tonåringar vara negativt korrelerat med biointresse, medan man däremot finner att barn som ofta går på bio också läser mer seriemagasin än andra. (Det är inte uteslutet att flera av dessa förhållanden ändras i takt med att film vinner terräng som kulturellt accepterad konstyttring.)

Det bör genast framhållas att dessa samband är erhållna med stora grupper av för-

sökspersoner och att variationerna inom dessa grupper är stora, varför några slutsatser om enskilda individer inte låter sig dras ur detta material. En annan risk med statistiska samband av denna typ är att det i vissa fall kan ligga nära till hands att tolka dem som entydiga orsaksförhållanden med filmkonsumerandet som upphov till störningar eller andra besvärande omständigheter. Några belägg för sådana tolkningar lämnar emellertid inte dessa data, något som forskarna själva vanligen är angelägna att betona. I den mån ett orsakssammanhang kan antas föreligga är det sannolikt primärt riktat åt andra hållet, dvs. så att filmkonsumerandet är en följd av eller ett symptom på bakgrunds- och personlighetsfaktorernas funktion. Därmed kan det alltså hävdas att dessa undersökningar inte är av någon direkt relevans för censurproblematiken. Att de här redovisats beror på att några av dem indirekt är av betydelse, eftersom det förefaller rimligt att diskussionen om filmens verkningar måste ta hänsyn till hur de personer är beskaffade som oftast utsätter sig för filmintrycken.

Åldern och filmpåverkan

De svenska censurbestämmelserna arbetar i sin senaste utformning med två åldersgränser, vid 11 resp. 15 år. De tre åldersgränser som därmed avgränsas från varandra förutsätts ha olika psykiska förutsättningar att motstå psykiska skadeverkningar från film. Frågan huruvida gränserna är adekvata för sitt syfte har varit en av filmforskningsgruppens naturliga problemställningar.

Det säger sig självt att den stora variationen i människors mognad och utvecklingstakt gör det ytterst vanskligt att fastställa sådana åldersgränser. Inom varje åldersgrupp finns stora avvikelser åt båda hållen från de allmänpsykologiska mognadskriterier som brukar betraktas som normala för åldern. Även om väldefinierade normalkriterier i fråga om »film-mognad» kunde uppställas återstår problemet hur stor skyddande hänsyn det är rimligt att ta till de minoriteter inom varje åldersgrupp som ligger under den normala mognadsnivån och som kan förutsättas vara mindre psykiskt rustade än majoriteten. Dilemmat blir ännu mer påtagligt i censur-praktiken där flera åldersgrupper måste föras samman i varje kategori: enligt nuvarande bestämmelser måste t. ex. 10-åringarnas möjligheter att se film avgöras under hänsynstagande till vad förskolebarn kan ta psykisk skada av.

Till bilden hör också att barnen oavsett filmcensuren åtgärder har möjlighet att se barnförbjuden film i TV. Att de också i hög grad utnyttjar dessa möjligheter framgår av den landsomfattande under-

sökning¹ som Statistiska centralbyråns utredningsinstitut utförde hösten 1962 på skolbarn i årskurserna 3 och 5 av den obligatoriska skolan. Undersökningen visade att de program som av barnfilmjuryn bedömts som barnolämpliga låg synnerligen högt i både tittarfrekvens och uppskattning. 35 % av barnen hade sett och nästan alla uppskattat den barnförbjudna långfilm som visades under den vecka undersökningen pågick.

Det finns visserligen ganska mycket skrivet i forskningslitteraturen om utvecklingsfrågor i samband med film, men resonemangen gäller framför allt genreintressen, förmågan att fatta filmens sätt att berätta, förmågan att tillgodogöra sig film-innehåll på olika nivåer etc. Dessvärre har olika åldersgruppers »mentalhygieniska» resurser endast i mycket begränsad utsträckning kartlagts. Barnen i förskoleåldern är den kategori som framför andra blivit uppmärksammas i litteraturen, och det är också den som allmänt betraktats som mest utsatt när det gäller riskerna av biobesök. Det har i litteraturen med stöd av undersökningar betonats att många av dessa småbarn saknar förmågan att följa kontinuiteten i en filmintrig av vanligt slag, även om enskilda detaljer i filmerna gärna fäster sig djupt i deras medvetande. Vidare brukar framhållas att en stor del av förskolebarnen upplever filmskeendet utan den vuxnes distans till skådespelet

¹ Skolbarn och TV. En undersökning utförd av Statistiska centralbyråns utredningsinstitut på uppdrag av Barnfilmkommittén och Nordiska barnfilmnämndens svenska sektion. — Stockholm 1963 (stencil).

och att barnen lätt knyter egna fantasier och associationer till det de ser på vita duken utan att kunna klart skilja det de verkligen ser från det som deras fantasi lägger till. Ett resultat av detta omogna upplevelsesätt är att småbarns skräckupplevelser kan förefalla en vuxen helt omotiverade och att möjligheterna att i förväg avgöra vad som kan skrämra och inte skrämra på film är mycket små: några garanterat barnoskadliga filmer finns alltså inte.

Sättet att reagera på högintensivt provocerande filmer av olika art inom åldersgrupperna 11—18 år har gjorts till föremål för en brett upplagd undersökning som utförts av dr Olof Elthammar på initiativ av filmforskningsgruppen.¹

Fyra snävt avgränsade åldersgrupper om ca 40 ungdomar har medverkat som försökspersoner i huvudundersökningen: stockholmska 11-, 13-, 15- och 18-åringar som fyllt år just under filmvisningsperioden. Representativiteten i urvalet kan ha äventyrats något genom ett bortfall till följd bl. a. av föräldrars avböjande. Om denna urvalsförskjutning inverkat på åldersgruppernas jämförlighet bör detta rimligtvis ha skett i den riktningen att inslaget av för åldern särskilt känsliga personer blivit relativt mindre i de lägre åldrarna än i de högre, där exempelvis föräldrarnas reservationer mot att låta barnen utsätta sig för provocerande filmupplevelser kan antas vara mindre uttalade.

Sju spelfilmer har försökspersonerna fått se inom undersökningens ram: »Brott på gatan» (amerikansk film om asocial ungdom), »Pojken i trädet» (Arne Sucksdorffs ungdomsskildring om en pojkes väg till självmord), »Gatans desperados» (Luis Buñuels film om kriminaliserade mexikanska tonåringar), »Bron» (uppskakande tysk krigsskildring av en handfull pojkar), »Förbjuden lek» (fransk film om två små barn i världskrigets skugga), »Gycklarnas

afton» (Ingmar Bergmans berättelse om ett cirkusföljes förödmjukelser) och »491» (den oklippta versionen av den ursprungligen censurförbjudna filmatiseringen av Lars Görlings bok). Tillsammans tagna ger dessa filmer — som till sin huvuddel handlar om ungdomar och barn — en provkarta på filmisk framställning av brutalitet, kriminalitet, mänsklig förnedring och ångestupplevelser av olika slag.²

I anslutning till förevisandet av varje enskild film företogs en omedelbar mätning i tre faser av försökspersonernas reaktionssätt. I den första fasen fick försökspersonerna skatta sin egen reaktion på var och en av en serie situationer ur vederbörande film, nämligen de situationer som kunnat betraktas som de häftigast upprörande. Skattningen utfördes i fyra olika avseenden som här kan beskrivas som aggressivitets-, ångest-, depressions- och lustkänslvariablerna, ehuru de i frågorna till försökspersonerna beskrivits i vardagliga termer. (Variabeln »lustkänslor» gav inga utslag som kan betraktas som relevanta i vårt sammanhang och kommer därför att lämnas därhän i det följande.) Med helt likartad metodik företogs vidare en inkollning av projektivt slag, där försökspersonerna på samma sätt skattade de i filmerna uppträdande personernas känsloreaktioner i de utpekade situationerna. Som en tredje undersökningsfas i omedelbar anslutning till filmförevisningarna företogs en intervju med varje försöksperson, varvid undersökningsledaren i sin tur skattade barnens reaktio-

¹ Olof Elthammar, *Emotionella reaktioner inför film hos 11—18-årsgrupper*. — Uppsala 1967.

² Med anledning av den etikdebatt som under försommaren 1967 förts kring Olof Elthammar's undersökning bör här framhållas, att flera av de filmer som ingått i undersökningsserien liksom åtskilliga andra likartade visats och visas även för barn och ungdom i länder som saknar filmcensur, t. ex. i USA.

ner i avseende på aggressivitet, ångest och depressionsupplevelser.

Förutom dessa omedelbara registreringar har föräldrarna engagerats som observatörer i hemmet och intervjuats om försökspersonernas sätt att reagera på något tidsavstånd från själva filmupplevelsen (sömnstörningar nätterna efter filmvisningen osv.). Slutligen har en noggrann barnpsykiatrisk-barnpsykologisk personlighetsbedömning utförts ett tiotal månader efter den sista filmvisningen i syfte att utreda sambandet mellan reaktionssätt och individuell personlighetstyp.

Det som ur censurproblematikens aspekt framför allt är av intresse i denna undersökning är vilka skillnader som konstaterats mellan åldersgrupperna.

I variabeln *aggressivitet* har för pojkar- nas vidkommande några sådana skillnader över huvud taget inte konstaterats med den metod som använts. Inte heller några utläsbara könsskillnader framgår av resultatet. Inga aggressivitetstrytningar har förekommit efter filmerna. Med ett specifikt undantag tycks ingen grupp ha påverkats mer än någon annan av de ganska massiva våldsinslag som förekommit i filmerna. Undantaget gäller flickorna i 15- och 18-årsgrupperna som i anslutning till »491» uppvisade något högre aggressivitetsvärden än sina yngre kamrater.

Som något överraskande kan möjligen resultatet av undersökningens analys av *depressiviteten* förefalla, alltså den del som inriktat sig på reaktioner av sorg, nedstämdhet, förtvivlan etc. Det visade sig att de två äldre flickgrupperna, alltså 15- och 18-åringarna, i dessa avseenden reagerat signifikant häftigare än vad 11- och 13-åringarna gjort. I de högre åldrarna framträder också en avsevärd och tilltagande könsdifferens: flickorna i 15- och 18-årsgrupperna tog hårdare vid sig än vad pojkar gjorde. I de båda lägre åldrarna förekom inte sådana könsskillnader. Man torde kunna betrakta den stigande kän-

ligheten för depressiva element i filmerna som ett utslag av en tilltagande förmåga till inlevelse och medkännande i andra människors svårigheter och lidanden.

I fråga om *skrämsel- och ångestreaktioner* framträder gruppskillnader av stor betydelse för diskussionen om censurens barngränser. Här uppvisar 11-årsgruppen klart kraftigare reaktioner i omedelbar anslutning till filmvisningen än de tre äldre grupperna, och det är också praktiskt taget endast i denna lägsta åldersgrupp som efterverkningar förekommit i form av mar- drömmar och andra besvär. 11-årsgrup- pens särställning framträder med samtliga använda mätmetoder. De två mellangrup- perna, alltså 13- och 15-åringarna, upp- visar däremot sinsemellan helt överens- stämmande reaktioner. På den punkten tycks alltså verkligheten ej motsvara de skillnader som nuvarande censurbestäm- melser förutsätter. Den äldsta gruppen, 18-åringarna, uppvisar något men obetyd- ligt lägre ångestvärden än de närmast yngre åldersgrupperna.

Även inom denna variabel uppträder vissa tilltagande könsskillnader alltefter- som åldern tilltar, och i de två högsta åldersgrupperna skiljer sig flickorna signi- fikant från pojkar genom kraftigare reaktioner av ångslan och rädsla inför de utpekade filmsituationerna. Endast hos flickorna förekommer i åldrarna ovanför 11-årsgruppen ströfall av kvardröjande ef- fekter, såsom sömnstörningar av kortare varaktighet, och dessa störningar har då endast drabbat flickor som på andra grun- der kunnat diagnostiseras som speciellt känsliga. I ett fall har efterreaktionen in- neburit en långvarigare störning, som ta- git sig uttryck i ett par månaders märkbar oro som kunnat härledas till en av de vi- sade filmerna. Vederbörande var en psykiskt labil 13-årig flicka, och den film som verkat kritiskt var »Bron», berättelsen om unga tyska pojkar som i världskrigets

slutskede brutalt kastas in i kriget och dödas.

Bortsett från detta enstaka fall har efterreaktionerna i hela materialet varit av godartad natur där de förekommit, och detta omdöme gäller även 11-åringarna. Om denna ålderskategori är emellertid att säga, att ca 20 % av de i undersökningen deltagande försökspersonerna uppvisat en märkbar om också inte särskilt kraftig eller varaktig efterreaktion av negativt slag. Konklusionen för denna ålders vidkommande måste alltså av undersökningen att döma bli, att sannolikheten är stor för att även ett stort antal »normalt välanpassade» personer vore i riskzonen för inte önskvärda efterverkningar om 11-åringar hade (och utnyttjade) tillträde till filmer av de mest ångestprovocerande typerna — man bör erinra sig att filmerna var utvalda som exempel på filmrepertoarens högsta provokationsintensitet.

Till följd av det förut omnämnda personbortfallet, som sannolikt i övervägande utsträckning gällt särskilt känsliga barn, är det troligt att siffran 20 % i realiteten snarare är för låg än för hög. Å andra sidan bör det framhållas att försökspersonerna i denna undersökning sett filmerna på uppmaning, ej av eget val. Under normala omständigheter är det, att döma av försökspersonernas egna uttalanden, antagligt att självinsikten skulle ha avhållit de känsligare personerna från att se sådana filmer som det här varit fråga om.

Elthammars undersökning fäster uppmärksamheten på att den emotionella personlighetsstrukturen kan betraktas som en avsevärt mer betydelsefull faktor än den biologiska åldern när det gäller de psykologiska konsekvenserna av provocerande filmupplevelser. Märkligt nog framkommer emellertid i undersökningen inga skillnader i *omedelbara* känsloreaktioner mel-

lan grupper med olika personlighetstyper — de uppträder först vid jämförelse mellan personlighetskategoriernas efterreaktioner. Detta tycks tyda på att det inte är intensiteten i den pågående filmupplevelsen, som är avgörande för efterverkningarna, utan individens förmåga att bearbeta intrycken och känslorna. Försökspersoner med begränsade bearbetningsresurser — sådana med tidigare neurotiska symtom och tvångsmässiga drag — är de som reagerar med ångesttendenser och oro i hemmet efter uppskakande filmupplevelser. Mot bakgrunden av att bearbetningsfasen är av så avgörande betydelse för de psykologiska effekterna blir stödet och tryggheten från föräldrarna och miljön en avgörande mentalhygienisk faktor. Riskerna för att ett barn skall reagera traumatiskt på en filmupplevelse bör också enligt allmänt omfattade barnpsykologiska uppfattningar i allmänhet vara större då barnet är ensamt än då någon av föräldrarna är med.

Elthammars undersökning ger alltså vid handen, att 11-åringarna i fråga om ångestreaktioner intar en markerad särställning i förhållande till de tre äldre åldersgrupperna och att 18-åringarna obetydligt men dock signifikant skiljer sig från de yngre genom att reagera mindre häftigt. Detta resultat tyder sålunda på att 11-åringar normalt har ett mindre utvecklat psykiskt försvar gentemot ångestprovocerande filmer än vad både 13-åringar och äldre ungdomar har. Däremot ger undersökningen varken i detta eller andra analyserade avseenden någon antydning om att någon liknande skiljelinje skulle föreligga i åldrarna mellan 13 och 15 år. Sistnämnda åldersgrupper i sin tur tycks vara obetydligt mer utsatta för ångestprovocerande filminnehåll än 18-åringar.

Psykiatriska störningar

Kring frågan om i vilken utsträckning film varit orsak till psykiska störningar av olika art har enstaka rapporter om individuella fall publicerats i olika sammanhang, men materialet har varit av så tillfällig natur att det inte kunnat läggas till grund för några bestämda slutsatser.

En av de faktorer som komplicerar problemet är en variant av det orsaksteoretiska dilemma som ofta återkommer i fackdiskussionen kring filmen och skadeeffekterna. När är det realistiskt att tillmäta en faktor i omvärlden — t. ex. en filmupplevelse — rangen av orsak till en olycklig psykisk förändring, när denna med nödvändighet måste anses vara be- tingad av en oändlig rad samverkande om- ständigheter av mer eller mindre svåridentifierat slag? Även om man kan utgå från att en filmupplevelse inte kan skuldbelastas som ensamt verkande orsak till en psykisk störning eller ett sjukdomstill- stånd är det emellertid tydligt att den i förening med disponerande faktorer i olyckliga fall kunnat medverka i sjukdoms- bilden. Detta kan tänkas ske på olika sätt, exempelvis de följande: genom att förvärra ett redan tidigare stort eller sjukt tillstånd; genom att utlösa en störning eller en sjuk- dom som redan tidigare legat latent och som möjligen eller sannolikt under andra omständigheter skulle ha utlösts av andra upplevelser; genom att lägga den latent grundvalen för ett störningstillstånd som senare utlöses av andra faktorer (varvid sannolikheten för att filmupplevelsens roll i sammanhanget skall uppmärksammas är liten); eller genom att ge material och

innehåll åt t. ex. psykotiska hallucinatio- ner, dvs. ändra yttre symtom utan att be- röra själva sjukdomens kärna.

En förfrågan riktad till landets samt- liga psykiater räknade filmforskningsgrup- pen som en framkomlig väg att få en nå- gorlunda representativ överblick över all- varliga psykiska filmverkningar. En sådan förfrågan skulle rätt väl kunna informera om förekomsten av sådana störningar som av individerna själva eller deras närmaste omgivning ansetts tillräckligt grava för att motivera hänvändelse till läkare.

En sådan enkät utarbetades av professor Sven Ahnsjö och distribuerades till samt- liga psykiater i landet.¹ Den omfattade två frågor.

Den första avsåg behandlingsfall med störningar som vederbörande uppfattat som »direkt framkallade av upplevelser av film vid biografbesök». Den andra frågan gällde fall där »ett visst samband kunnat anses föreligga mellan symtom respektive sjukdomstillstånd och filmupplevelse vid biografbesök».

Någon klart avgränsande definition på skillnaden mellan »direkt» och »visst» samband lämnades ej i enkäten och inte heller kunde denna riskera en kraftig ned- skärning av svarsfrekvensen genom att ställa några höga anspråk på utförlighet i beskrivningen av eventuellt iakttagna fall. Trots detta har de svarande psykia- terna ofta utförligt kommenterat sina svar.

¹ Sven Ahnsjö, Svenska psykiaters syn på filmpåverkan. Resultat av enkätsvar. (Till- sammans med Bengt Börjeson, Lars Lorent- zon, Eva Ros, Inställningen till filmens brotts- framkallande effekt.) — Stockholm 1966.

Svarsfrekvensen var hög, ursprungligen nära 90 % av vilka emellertid några av olika skäl ansågs oanvändbara.

En enkätundersökning av denna typ ger naturligtvis inte ett »absolut» eller »definitivt» eller »objektivt» svar på frågan om filmers eventuella skadlighet. Varje läkare har sin teoretiska bakgrund, sina förutfattade meningar på gott och ont, preferenser för vissa uppmärksamhetsriktningar, större eller mindre öppenhet för orsakseventualiteter av detta slag. Man kan vidare förutsätta att störningar av liknande typ som de i enkäten redovisade inträffar utan att komma till psykiatrisk behandling eller kännedom. Det förefaller emellertid realistiskt att anta att de fall som kommer under psykiaternas ögon utgör ett ganska representativt och stort urval av dem som borde komma därhän.

Av enkäten framgår med tydlighet två omständigheter, nämligen 1) att det hör till sällsyntheterna att patienter söker hjälp för besvär som psykiaterna kan hänföra till effekten av filmpåverkan; 2) att det dock förekommer.

Vuxenpsykiater. 397 av de 439 bearbetade svaren (dvs. något över 90 %) angav att vederbörande läkare ej funnit några fall som uppfattats som direkt framkallade av filmpplevelser. Endast 31 (dvs. 7,1 %) uppgav att de funnit sådana fall i sin praktik. Övriga elva läkare har ej ansett sig kunna svara vare sig ja eller nej.

322 (dvs. något mer än 73 %) hade inte heller funnit något exempel på »visst samband» vilket däremot angivits av 73 läkare (knappt 17 %).

Samtliga läkare som uppgivit något exempel på »direkt» samband har kommenterat detta liksom även en stor majoritet av dem som angivit »visst samband». I allmänhet har varje jakande rapport omfattat endast ett fall, men i några svar har antalet redovisade fall varit något större.

Det stora flertalet av dessa psykiatriskt iaktagna reaktioner — av båda sambandskategorierna — har förekommit hos patienter som varit antingen särskilt vulnerabla och sensibla till sin psykiska struktur, hos neurotiska, psykiskt insufficianta, psykiskt defekta eller sjuka eller hos personer med individuella erfarenheter som gjort dem särskilt mottagliga för speciella stimuli (exempelvis f. d. koncentrationslägerfångar som återfallit i depression efter att ha sett filmer med motiv från krigsåren).

De mentalnegativa följder som kunnat sättas i samband med filmpoplevelser har till allra största delen utgjorts av akuta ångesttillstånd av mer eller mindre grav natur. De har vanligen uppträtt hos personer med ångestbenägenhet som inte i och för sig kunnat sättas i samband med filmpåverkan. Förutom symtom av denna art har redovisats enstaka exempel på skuldförnimmelser, intensifiering av fobier, aktualisering av sexualneuroser, hysteriska symtom, depressioner, konfusionstillstånd och psykosrecidiv, praktiskt taget alltid dock hos personer med uttalade tidigare besvär av liknande slag. I ett fall nämns ett självmordsförsök som tydligen utlösts av en filmpoplevelse (rapporterat av ungdomspsykiater och gällande en 21-årig kvinnlig patient efter film med Brigitte Bardot). Rapporterna har upptagit både biograffilm och TV-film, här redovisade utan åtskillnad, dock med en erinran om att psykiskt störda personer, i synnerhet sådana som är intagna på sjukhus, oftare är utsatta för TV än biograffilm.

Tyvärr har de enkätbesvarande psykiaterna inte alltid kunnat ange exakt vilken eller vilka filmer som uppträtt som incitament i de kritiska fallen, några gånger inte heller typen av film. Det kan emellertid om det samlade materialet konstateras, att den redovisade filmfloran är mycket heterogen och upptar en rad alster som inte brukar uppfattas som provocerande

eller censurfarliga (en »trafikfilm», en film med akrobatisk flyguppvisning, »Anna Karenina», »Siska», »Ditte människobarn», »Seger i mörker»).

Sådana enstaka fall borde kunna avföras från denna diskussion eftersom de kan tillskrivas tillfälligheternas spel och den lag som tidigare åberopats och som säger att vilken företeelse som helst under tillräckligt olyckliga omständigheter kan vålla psykisk skada om mottagaren är disponerad. Samtidigt är emellertid denna iakttagelse av »de oskyldiga filmernas» frekvens av stor betydelse, eftersom den befäster intrycket att den individuella benägenheten är av större betydelse än filmernas karaktär och illustrerar det omöjliga för varje censurinstitution att förutse och därmed motverka sådana skador.

Bland de i materialet nämnda kritiska filmerna låter sig dock tre tämligen identifierbara knippen urskiljas från mängden, ehuru undersökningsresultatet inte ger möjlighet till några exakta siffror över omfattningen av skadeverkningar som kan härledas till dem.

Den största gruppen är den som öppet behandlar psykiatriska ämnen av olika art. »Ormgropen», som är en skildring av vården på ett amerikanskt mentalsjukhus och som bl. a. ger en pressande bild av hur en elchockbehandling kan gå till, är den film som oftast omnämns. Det rör sig här i övervägande flertalet fall om personer som tidigare mentalvårdats och gripits av ångslan, ett par gånger dock av mer elakartade följdverkningar. I flera fall rör det sig om »psykosfobi», dvs. en skräck för att bli mentalsjuk eller få ett återfall, och om »sjukhusfobi», dvs. skräck för att bli intagen på mentalsjukhus.

Sådana »psykosfobier» uppges ha förstärkts även av andra skildringar på film eller i TV, bl. a. av Ingmar Bergmans »Såsom i en spegel» som skildrar en psykosdebut. Också i samband med andra och mänskligt att döma mindre uppska-

kande skildringar av temata med mentalvårdsanknytning har försämringar av tidigare störningar iakttagits (»Evas tre ansikten» nämns vid ett par tillfällen, »David och Lisa» vid ett).

Den andra gruppen av filmer som utkristalliserar sig i materialet är den som med ett gemensamt namn kan betecknas som »skräckfilmer», även om de filmer som förs samman under denna beteckning är av ganska olika beskaffenhet inbördes. Sålunda har »Dr Jekyll och Mr Hyde» uppgivits verka störande på en psykopatient på ett mentalsjukhus och i ett annat fall orsakat ett kroniskt ångestillstånd som ej kunde hävas med medicinering. I andra fall har »skräckfilmer» lett till tillfälliga ångestattacker och konfusionstillstånd hos hysteriker.

Slutligen visar det sig att flera filmer och TV-program med inslag av krig kunnat leda till psykotiska återfall, depressiv hysteri eller stark ångslan. Vid flera av dessa fall rör det sig om judar eller f. d. koncentrationslägerfångar vilka ej kunnat uthärda påminnelserna om tidigare lidanden och hot.

Barn- och ungdomspsykiater. Av de 60 bearbetade svaren från den andra enkätintervjuade läkargruppen, barn- och ungdomspsykiaterna, har 44 (nägot mer än 73 %) angett att de ej kunnat iaktta några fall som uppfattats som direkt framkallade av filmupplevelser. 11 stycken (nägot mer än 18 %) har angett att de mött exempel på sådana samband.

33 av de svarande (55 %) har inte funnit några exempel på »visst» samband, vilket däremot 19 (nära 32 %) angett sig ha gjort.

Samtliga svar som uppgett någon form av samband har också innehållit kommentarer till dessa.

Bakom dessa kliniskt iakttagna fall finns rimligtvis en ganska stor mängd tillfällen av filmstörningar som aldrig nått till psykiatrisk kännedom, vanligtvis därför

att de varit av snabbt övergående och godartad natur. Tillfälliga orossymtom uppvisar alla barn, och de som orsakas just av filmupplevelser intar bland dem knappast någon kvalitativ särställning som skulle motivera läkarbesök.

När det gäller barn och tonåringar innebär hittillsvarande censurpraxis, att filmer som ur vuxenbedömning förefaller särskilt ångestpressande och psykiskt riskabla i största utsträckning undanhållits dem. Några typiskt kritiska filmkategorier låter sig inte heller utpekas ur barn- och ungdomsmaterialet; de omnämnda filmerna med skadliga konsekvenser kommer från en vid sfär av genrer men innesluter en rad exempel även på filmer som speciellt inspelats för barn och som brukar uppfattas som »skadefria».

Åtskilliga av de verkningar som inrapporterats härrör från TV, som inte på motsvarande sätt som biograferna kan inskränka barnens möjligheter att se omskakande filmer.

Den helt övervägande delen av de inrapporterade sambanden mellan filmupp-

levelser och psykiska störningar har hänfört sig till förskoleåldern och de tidigaste skolåren eller till speciellt känsliga och störningsdisponerade barn. Effekterna har i allmänhet bestått av akut ångslan och oro, mörkrädsla och sömnsvårigheter. I något fall har noterats chockverkan med stamning som följd, i ett annat »nästan psykotiska» reaktioner hos en 4-åring efter en barnfilm, i ytterligare ett par fall har filmer gett innehåll åt hallucinationer och vanföreställningar. I regel har psykiaterna angett att tillstånden med eller utan speciell behandling gått tillbaka efter en kort tid.

Utöver tendensen att huvudparten av rapporterna handlar om störningar som inträffat hos de yngsta barnen, före och kring inträdet i skolåldern, ger undersökningen inga data som kastar ljus över frågan huruvida vissa åldersgrupper är mer lättskadade än andra, inte heller om var eventuella åldersgränser borde placeras om en revidering av censurbestämmelserna skulle vidtas.

Filmen och kriminaliteten I

Filmens betydelse för asociala missförhållanden i allmänhet och för ungdomsbrottsligheten i synnerhet har i alla tider varit den mest laddade frågan i den allmänna debatten om filmen och dess eventuella skadeverkningar. Mot denna allmänhetens oro kontrasterar starkt den moderna seriösa kriminologin som sällan tillmäter filmen någon nämnvärd vikt. Att frågan blivit så vital för argumenteringarna kring censurens vara eller inte vara har emellertid inneburit incitamentet till ett par undersökningar i filmforskningsgruppens verksamhet och motiverar en viss utförlighet på de följande sidorna.

Den undersökning som utförts av Bengt Börjeson & al.¹ har haft som syfte att granska en grupp ungdomsvårdarens uppfattning om film som brottsframkallande faktor och vissa omständigheter i samband därmed. Undersökningen ger inte och avser inte att ge information om empiriskt iakttagna fall av brottspåverkan från film, utan dess syfte har varit att pejla en *uppfattning* under två något olika betingelser.

Undersökningen omfattade 50 ungdomsvårdare (övervakare, skyddskonsulenter etc.) som var och en kunde antas väl känna till var sin av 50 på visst sätt slumpurvalda göteborgska ungdomsbrottslingar i åldern 15—20 år. Tre huvudfrågor avsågs att undersökas:

1) Vilken vikt tillmäter ungdomsvårdarna filmen som brottsframkallande faktor jämfört med andra faktorer som de anser ha betydelse?

2) Är denna uppskattning av filmens roll olika hög när det gäller kriminalitet i allmänhet och när det gäller en enskild individ som bedömaren känner väl?

3) Står bedömaren uppfattning i samband med hans tillvägagångssätt vid det utredande arbete han genomför i sitt ungdomsvårdsarbete?

Undersökningen omfattade sålunda tre faser. I den första tillställdes varje bedömaren en förteckning på tio olika »brottsframkallande faktorer» med uppgift att på en tiogradig skala uppskatta deras betydelse för uppkomsten av kriminellt beteende. Bland de uppräknade faktorerna förekom sådana omständigheter som försämrandet av hemmens ställning som normgivare, kyrkans minskade inflytande, narkotikamissbrukets tilltagande etc., och filmfaktorn representerades av följande formulering: »Filmer om 'sex', våld och brott blir vanligare: deras utformning mer och mer realistisk.»

Fas nr 2 innebar en personlig intervju med varje bedömaren som nu fick besvara samma frågor om de tio faktorernas förmodade brottsframkallande effekt, ehuru frågan nu inte ställdes generellt utan gällde uppfattningen om faktorernas specifika effekt för den kriminaliserade yngling som bedömaren väl kände till från sin verksamhet som ungdomsvårdare.

I fas nr 3, som genomfördes i direkt anslutning till fas nr 2, fick bedömaren

¹ Bengt Börjeson, Lars Lorentzon, Eva Ros, Inställningen till filmens brottsframkallande effekt. (Tillsammans med Sven Ahnsjö, Svenska psykiaters syn på filmpåverkan.) — Stockholm 1966.

besvara ett antal frågor, bl. a. beträffande sin metod att utreda filmens betydelse för klienternas kriminalisering.

Det visade sig att bedömarna genomsnittligt taxerade filmens brottsframkallande betydelse som »ganska stor» (motsvarande skalvärde 4,94 på den tiogradiga skattningsskalan) då frågan ställdes generellt i första fasen. Fyra faktorer av de tio ansågs ha mindre verkan, övriga fem ansågs ha större verkan på kriminalitet i allmänhet.

Undersökningsledningen förväntade sig att filmens roll genomsnittligt skulle betraktas som mindre betydelsefull när varje bedömare hade att ta ställning till frågan utifrån ett bestämt, av honom väl känt brottslighetsfall. Man utgick då från tanken att bedömningen skulle »korrigeras av verkligheten», dvs. mindre vara uttryck för en svepande generalisering än för en välinformerad och verklighetsnära uppfattning.

Denna hypotes besannades såtillvida att filmfaktorn nu genomsnittligt ansågs vara endast av »viss betydelse» (motsvarande skalvärdet 3,92) vilket alltså innebar en signifikant sänkning med ett helt skalsteg. Resultatet fördunklades emellertid av att en motsvarande sänkning i betydelseskattningen inträffade för samtliga faktorer! Bedömningen av filmens betydelse hade alltså inte ändrats i relation till övriga faktorer. Det var tydligt att bedömargruppen även i den konkreta situationen ansåg alla tio faktorerna, inklusive filmen, vara av betydelse som brottsdeterminanter.

Den statistiska bearbetningen visade emellertid att bedömarna beträffande filmfaktorn klart tenderade att vara mer konsekventa i sin skattning efter steget från den allmänna till den konkreta situationen än vad fallet var för övriga faktorer. Detta antog forskarna kunna bero på endera av två orsaker: 1) att ingen verklighetskorrigering ägt rum på vägen från det allmänna

till det specifika fallet, dvs. att tendensen att generalisera är densamma på den konkreta som på den allmänna nivån; 2) att bedömningen redan på den allmänna nivån är baserad på verklighetsinformation — att uppfattningen så att säga överensstämmer med verkligheten.

Ett väsentligt indicium till stöd för den förra av dessa alternativa förklaringar anser sig Börjeson och hans medarbetare kunna ge med stöd av resultaten från undersökningens tredje fas. Där visade det sig nämligen att av de tillfrågade hade endast sju för vana att i sina utredningar försöka utvärdera eventuell filmpåverkan, sex gjorde det »någon gång» och övriga 36 sade sig aldrig skaffa sig sådan information om sina klienter. Undersökningen tycks alltså tala *mot* förklaringsalternativ nr 2.

Som ytterligare evidens för att ungdomsvårdarnas bedömning av filmens betydelse bygger mer på förutfattade meningar än på empirisk information anförs undersökningsrapporten några kompletterande resultat av utfrågningen i fas nr 3. Sjutton av bedömarna uttalade att vederbörande klients normer hade påverkats av filmer som visats på biograf, sju ansåg att vederbörande »direktinspirerats» av biograffilmer och fem ansåg att filmer via TV utövat ett skadligt inflytande; av dessa (29) bedömare var det endast fyra som uppgav att de brukar utreda eventuell filmpåverkan.

Det måste på nytt framhållas om denna undersökning att den ingenting säger om filmpåverkans reella betydelse för kriminalitetens tilltagande. Bedömarens relativt höga skattning av filmens roll innebär sålunda i och för sig inget tillskott till den empiriska kännedomen om filmpåverkans omfattning, lika litet som deras eget bristande informationsunderlag tillåter oss att dra några slutsatser om att filmens roll i verkligheten skulle vara negligierbar.

Filmen och kriminaliteten II

Frågan om filmen och brottsligheten går ej att besvara vederhäftigt med svepande generaliseringar utan måste spaltas upp på olika nivåer. Den första och mest direkta delfrågan ger sig naturligt: förekommer det att individer som annars ej har tendenser eller dispositioner i asocial riktning blir kriminaliserade av att se film? Detta är en fråga som av allt att döma kan besvaras med ett ganska reservationslöst nej. Så långt den kriminologiska forskningen med någorlunda säkerhet kan uttala sig enhälligt om orsaksförhållandena bakom kriminellt beteende, är sådant undantagslöst determinerat av fler och mer komplicerade orsaksfaktorer än filmupplevelserna. I de fall där film kunnat misstänkas ha ett samband med ett förbrottsligande och där facklitteraturen kunnat lämna mer än en ytlig beskrivning har man också kunnat konstatera förekomsten av en eller flera andra faktorer som av kriminologin uppfattas som potentiellt kriminalitetsbefrämjande.

Däremot är det tydligt att en enskild film kunnat ge uppslag till en metod att begå brott. Sådan brottsinstruktion kan naturligtvis sökas helt avsiktligt och medvetet på biograferna, även om information av den typen vanligtvis torde vara enklare att skaffa på annat håll. Den franska filmen »Rififi», som ingående skildrar ett inbrott med viss komplicerad teknik, brukar åberopas som exempel på den sortens filmpåverkan och har i några fall angetts som uppslagsgivare till likartat iscensatta brott, men av allt att döma torde filmens roll i sammanhangen ha överdrivits i pressen. Några mått som skulle kunna belysa vilken

omfattning denna form av brottsteknisk undervisning från filmens sida har, föreligger inte.

Det har vidare förekommit att filmer inverkat på i vilka former som redan förefintliga asociala tendenser skall yttra sig, utan att vederbörande åskådare haft några medvetna avsikter att skaffa sig brottsinstruktion. Man får här tänka sig ett redan tidigare etablerat och samhälleligt inte önskat tillstånd hos individen, vilket i och för sig kan ta sig uttryck i en rad olika typer av beteenden men där filmen lanserat ett mönster som följs i situationer som provocerar asocialt beteende. Hit torde kunna föras det stiletbruk som under en tid efter filmen »Vänd dem inte ryggen» observerades på några håll i Sverige: en av barnpsykiaterna i professor Ahnsjös enkät¹ har uppgett att han stött på »10? — 30? 12—17-åriga pojkar» som använt stiletter efter denna film. En annan läkare i samma enkät rapporterar utan närmare specificering »ca 8 fall» av 18—20-åringar som utfört allvarliga aggressionshandlingar efter modell från sadistisk film, och en annan uppger tre våldsfall i 20—30-årsåldern »som liknat filmhandlingen»; båda dessa senare läkare har anfört fallen som exempel på »direkt filmpåverkan». Med den bristfälliga information som föreligger är det något osäkert hur fall som dessa skall klassificeras, men under alla förhållanden torde formuleringen vara korrekt att filmen kan betraktas som en skadefaktor var gång det kan påvisas att de beteenden som härrör från filmen är mer elakartade till

¹ Ahnsjö, a. a.

sina konsekvenser än de alternativ som andras skulle ha använts.

När massmedias roll i a-sociala beteendesammanhang diskuteras brukar uppmärksamheten i allmänhet riktas på utbudet av våldsam dramatik och fiktion i synnerhet på biograferna. Mer sällan diskuteras den spridning av gruppmonster för beteendet som härrör från press och i synnerhet TV genom deras oerhört snabba nyhetsförmedling. Det förefaller som om denna rent sakliga information medför konsekvenser som är mer omfattande och betydelsefulla än de ströfall av beteendepåverkan som den dramatiska biograffilmen ger upphov till. Genom snabbheten hos de informationsspridande moderna massmedierna kan hakkorsklotter i Bayern omedelbart följas av hakkorsklotter i Gamla Stan, tonårsupplopp i Stockholm av tonårsupplopp i Göteborg.

Nästa kategori av kriminellt färgat filminflytande är inte definitivt urskiljbar från de föregående men bör dock behandlas för sig. Av vissa uppgifter att döma kan en filmupplevelse i olyckliga fall försätta eller åtminstone bidra till att försätta disponerade individer i ett »tillstånd» som gynnar uppkomsten av ett brott. De sensationsfall av filmpåverkan till brott som emellanåt publiceras i pressen brukar ofta ha sådan prägel men är endast i undantagsfall korrekt framställda. I den Ahnsjöska enkätreporten förekommer några fall som synes tillhöra kategorin, även om man inte i något av fallen får tillräcklig information för att med säkerhet kunna urskilja filmens betydelse i sammanhanget. Som fall av »viss» filmpåverkan har två läkare redovisat tre brottshandlingar. Den ene berättar om en imbecill 19-åring våldtäktsförsök som »med stor sannolikhet utlösts» av ett biografbesök. De övriga båda fallen gäller mentalvårdspatienter av vilka den ene knivskar sin f. d. fästmo utanför biografen efter ett biobesök, medan den andre »mördade sin fästmo genom stryp-

ning och enligt uppgift sett något liknande på film». Någon uppgift om vilken film eller filmtyp som figurerat i sammanhangen lämnas ej i någon av redogörelserna.

Av Ahnsjö's undersökning framgår alltså att det förekommit tillfällen där man haft anledning anta att en filmupplevelse varit delaktig i orsakssammanhanget bakom sexuella övergrepp. Ett fåtal likartade fall har omnämnts på olika håll i den internationella litteraturen, även om informationen också där vanligtvis är alltför obetydlig för att man i det enskilda fallet med någon säkerhet skall kunna uttala sig om filmens betydelse. Bortsett från sådana strödda omnämnanden och ett antal intervjuundersökningar med ringa utfall har facklitteraturen lämnat beklagligt litet av vederhäftiga argument till diskussionen om filmpåverkan på det sexuella planet. Den kriminologiska litteraturen känner inga undersökningar som talar för att filmupplevelser skulle vara en bidragande faktor i sexualbrottsstatistiken. Att erotiskt filminnehåll kan verka erotiskt upphetsande är dock närmast en truism, likaså att filmorsakad upphetsning likaväl som retning från andra källor rimligtvis under olyckliga omständigheter kan leda till konsekvenser som är ogynnsamma för individer och samhälle.

En undersökningsserie^{1, 2} som utförts av dr Lennart Levi på Karolinska sjukhuset i Stockholm skall omnämnas här trots att den inte berör de kriminella sidorna av filmpåverkan. Levis undersökningar gällde utsöndringen av hormonerna adrenalin och noradrenalin i samband med filmupplevel-

¹ Lennart Levi, Sympatho-adrenomedullary responses to emotional stimuli: methodologic, physiologic and pathologic considerations. I: Bajusz, E. (Ed.): An introduction to clinical neuroendocrinology, Basel — New York, 1967.

² Lennart Levi, Biochemische Reaktionen bei verschiedenen experimentell hervorgerufenen Gefühlszuständen. I: Kielholz, P. (Ed.): Angst. Somatische und psychische Aspekte. Bern, 1966.

ser av hög intensitet, däribland pornografisk film. Ändringen i hormonernas utsöndringsnivå kan tas som ett ungefärligt mått på »upphetsningens» styrka även om man måste poängtera vagheten i detta begrepp. Det visade sig att förevisandet av en rad samlagsfilmer medförde utsöndring av adrenalin och noradrenalin hos båda könen, ehuru i avsevärt högre grad hos män än hos kvinnor. Levi har även provat reaktionerna inför andra typer av film.¹ Vid visning av filmavsnitt med extremt starka inslag av våld och grymhet ökade hormonutsöndringen signifikant hos åskådargrupper av olika sammansättning, både män och kvinnor. Några sådana reaktioner kunde ej konstateras i samband med emotionellt neutrala filmer — däremot gav lustspellet »Charlies tant» upphov till kraftigt förhöjda reaktioner, ett exempel på metodens förmåga att särskilja olika grader men inte olika arter av upplevelser. Anmärkningsvärt är vidare att den av svenska filmcensuren förbjudna »491» ej gav några nämnvärda fysiologiska reaktioner av detta slag då den visades för en grupp kvinnliga konstarter.

Det kan på denna punkt vara lämpligt att parentetiskt omnämna den nu ganska omfattande men fortfarande ytterst svårtolkade undersökningsflora, huvudsakligen av amerikansk härkomst, som laboratoriemässigt försökt klarlägga de omedelbara aggressivitetseffekter som härrör från filmavsnitt med våldsinslag. Om dessa kan sägas att man kan finna stöd både för teorin att aggressivt filminnehåll verkar avreagerande på latent aggressivitet hos åskådaren och för den motsatta teorin att våldsfilm verkar stimulerande till aggressivitet. Den senare teorin tycks f. n. vara den som blir stödd av ett större antal experimentresultat, men det bör framhållas dels att ingenting talar mot hypotesen att båda typerna av effekt skulle kunna vara verksamma samtidigt, dels att experimenten hittills varit av så begränsad labo-

ratoriemässig natur att deras relevans för frågan om film och brottslighet är mycket avlägsen. Otvivelaktigt kan dock våldsfilm under vissa omständigheter verka aggressivt stimulerande även om stimulationen inte utlöses i öppna handlingar. Väsentligare än dessa resultat med begränsad räckvidd är möjligen det statistiska förhållande som konstaterats i flera undersökningar, bl. a. av Sennton,² att biobesöksfrekvens i allmänhet är korrelerat med aggressivitet och att personer med hög egen aggressivitet i större utsträckning än andra söker sig till filmer med våldsinslag. Huruvida detta förhållande innebär en fara eller tvärtom fyller en terapeutisk funktion är emellertid inte klarlagt.

Mot bakgrunden av hur komplicerade sambanden mellan film och brott är — där de förekommer — är det knappast att vänta att man någonsin kommer att kunna presentera några säkra statistiska eller andra data över omfattningen av brottsfall med filmisk bakgrund. Det längsta man kommit på den vägen är ett par undersökningar, utförda i stor skala i England resp. Västtyskland. Båda bygger på enkätutfrågningar till olika institutioner med anknytning till kriminalvård och ungdomsvård. De har inriktat sig på ett riksomfattande underlag och avsåg konkreta fall av misstänkta samband film—ungdomsbrott i stället för allmänna intryck. Resultaten i siffror höll sig vid och under promillenivån i bägge fallen, mätt mot det beräknade antalet brott ur vilka filmfallen hämtats. Siffrorna är synnerligen osäkra till följd av metodens ytterliga vaghet men tyder på att kvantiteten av filminducerade brott, om man överhuvudtaget kan tala om sådana, är obetydlig.

¹ Lennart Levi, The urinary output of adrenalin and noradrenalin during pleasant and unpleasant emotional states. A preliminary report. I *Psychosomatic Medicine*, 27:80 1965.

² Sennton, a. a.

Vid sidan av de inflytelser på brottsfall som hittills diskuterats i denna sammanfattning har man att räkna med en mer odramatisk men därför inte nödvändigtvis mindre betydelsefull inverkan på grundläggande attityder till samlevnadsnormer, till solidaritet med medmänniskor och respekt för andras rätt. Ett negativerande av sådana attityder måste rimligtvis betraktas som en god jordmån för tilltagande asocialitet. Som redan tidigare framgått kan film i synnerhet genom kumulativ påverkan medföra förskjutningar i attityder hos personer som är benägna att låta forma sina attityder i denna riktning. Några undersökningar av hur film kan påverka just sådana attityder som är av direkt betydelse i fråga om asociala sammanhang finns vederligen inte gjorda, men indirekta slutsatser bör kunna dras av attitydundersökningar från andra fält av filmpåverkan.

Konklusionen skulle då bli att det inte finns anledning befara ett inflytande som leder till asociala attityder hos det stora flertalet ungdomar. Däremot kan ett ständigt konsumerande av våldsfilm och andra filmer som tecknar asociala beteendemönster på lång sikt förväntas verka i inte önskvärd riktning på individer som är på glid utför eller som redan kriminaliserats. Den enskilda filmen har emellertid knappast någon utslagsgivande effekt i detta sammanhang, ännu mindre den enskilda scenen i den enskilda filmen. Det är vidare sannolikt att liknande effekter skall kunna vara resultatet också av filmer som demonstrerar en klar antikriminell tendens, eftersom sådana filmer analogt med erfarenheter från attitydundersökningarna bör kunna framprovocera »bumerangeffekter» hos åskådare med samhällsfientliga attityder.

Filmupplevelser och försvarsmekanismer

Filmforskningens brist på metoder som kan komplettera de hittills mest utnyttjade och i flera avseenden vanskliga frågeteknikerna av olika slag har i flera sammanhang påtalats. Bland de av filmforskningsgruppen stödda undersökningsprojekten har dr Ingvar Bokander med medhjälpare i Lund utnyttjat ett tillvägagångssätt som tidigare inte prövats på området.¹ Det har använts med den huvudsakliga målsättningen att klarlägga skillnader i reaktion på en våldsfilm dels mellan ungdomar på ömse sidor om den nuvarande censuren 15-årsgräns, dels mellan en standardgrupp ungdomar och en grupp asocialt belastade ungdomar i samma ålder.

Med hjälp av den s. k. »stereoskoptekniken» har det varit möjligt för undersökningsledningen att göra mätbara observationer av hur en viss film medför förändringar i den enskilde åskådarens varseblivning av skådespelarporträtt ur filmen. Förändringen yttrar sig i att det ena av två för var sitt öga projicerade rollporträtt — vilka före filmupplevelsen varit lika tydligt urskiljbara för försökspersonen — efteråt visar sig dominera synfältet trots att mätningarna före och efter filmen sker under identiskt likartade förhållanden genom en speciellt konstruerad stereoskopapparat. När sådana varseblivningsförändringar inträffar med en styrka som är tillräckligt markerad för att slumpens inverkan skall kunna anses negligerbar, bör förändringen kunna tillskrivas filmupplevelsens inver-

kan, dvs. de nya innebörder som av filmen tilldelats rollporträtten.

Stereoskoptekniken kompletterades i denna undersökningsserie med den s. k. »metakontrasttekniken», MCT, som är en metod att mäta styrkan hos de psykiska försvarsmekanismer med vilka varseblivningssystemet hos människan är utrustat. Enkelt beskriven innebär tekniken ett registrerande av de bearbetningsmönster individen gör bruk av då en bild med allmänt hotfull innebörd under mycket korta exponeringstider så småningom når medvetandeströskeln i individens varseblivning. Genom systematisk analys av dessa mönster erhålls vissa mått på försvarsmekanismernas styrka, varvid ett starkt försvar är kännetecknande för personer som betraktas som psykiskt instabila eller neurotiska medan mindre starka försvarsmekanismer uppträder hos psykiskt stabila. Med denna metod har dels fastställts försökspersonernas psykiska utgångsläge i dessa avseenden, dels graden av psykisk försvarsaktivering som blivit följden av den visade filmen.

Som försöksfilm användes i denna undersökning en kondenserad version av en av de våldsfilmer som också utnyttjades i Olof Elthammars tidigare refererade undersökning, nämligen den svartvita ljudfilmen »Brott på gatan» som i brutala bildsviter skildrar våldshandlingar och annan aktivitet i ett amerikanskt tonårgång med asociala beteendemönster.

I undersökningen deltog tre grupper med olika karaktäristika. Den första utgjordes av 36 grundskoleelever med genomsnittsåldern 13,5 år, alltså ett urval »nor-

¹ Ingvar Bokander och Kerstin Lindbom, Upplevelseförändringar hos barn och ungdom efter visning av aggressionsmättad spelfilm. — I Nordisk Psykologi, 1967.

mala» barn *under* den ålder som utgör de svenska censurbestämmelsernas övre barnförbudsgräns. Den andra gruppen bestod av 30 gymnasister med en genomsnittlig ålder ett par år ovanför samma gräns. Den tredje gruppen slutligen bestod av 20 manliga elever från en yrkesskola för ungdomsbrottslingar, vilka i fortsättningen kommer att betecknas som den asociala gruppen. Åldersmässigt var försökspersonerna i den asociala gruppen jämförliga med den manliga delen av gymnasistgruppen.

Det första anmärkningsvärda resultatet av undersökningen är att de två åldersgrupperna av normala ungdomar inte skilde sig i fråga om intensitet i filmpåverkan mätt med MCT: filmen aktiverar inte starkare försvarsmekanismer i den yngre grupp som av barnförbudsgränsen normalt skulle ha hindrats att se filmen än i den äldre gruppen. Däremot uppträdde signifikanta skillnader *inom* grupperna, nämligen i den bemärkelsen att de mer instabila (neurotiska) åskådarna påverkats häftigare av filmen och uppvisar en starkare grad av försvarsaktivering än de stabila. Resultaten tyder inte på att benägenheten till häftiga reaktioner i samband med en våldsfilm av denna typ skulle ändra sig från åldrarna närmast före till åldrarna närmast efter den nuvarande censurgränsen. De skillnader som konstaterats följer i stället med olikheter i den psykiska utrustningen.

De två åldersgrupperna skilde sig heller inte märkbart i fråga om riktningarna hos de dominansförändringar i varseblivningen av rollporträtten som mättes med stereoskoptekniken.

Mellan den äldre normalgruppens pojkar och jämnåriga pojkar med asocial bakgrund konstaterades emellertid en skillnad i resultaten från stereoskopundersökningen, och den skillnaden är av största intresse för frågorna som gäller filmens effekter på individer med tidigare asocial belastning, frågeställningar som vi redan tidigare berört. Det visade sig nämligen att försöks-

personerna i den asociala gruppen efter filmen i högre grad lät porträtten av de asociala rollfigurerna dominera varseblivningen över porträtten av de socialt mer välanpassade filmpersonerna, medan förhållandet var det omvända hos ungdomarna med normal utvecklingsbakgrund.

Undersökningen konfirmerar tidigare uppfattningar om att ångestreaktioner och uppskakande effekter av våldsfilm av denna typ är intensivast hos personer som redan tidigare har en hög ångestberedskap, lättväckta psykiska försvarsmekanismer och instabil läggning. Den ger emellertid inget stöd för antagandet att den nuvarande censurgränsen vid femton år skulle utgöra någon funktionell vattendelare mellan lättpåverkade och påverkningsstabila ungdomar.

Det faller sig avsevärt mycket svårare att tolka olikheterna som konstaterats mellan de normala ungdomarna och deras asocialt belastade jämnåriga. En rimlig hypotes synes vara den som ofta tidigare förts fram i diskussionen, nämligen att individer med kriminaliserad bakgrund har lättare att »ta intryck» av filmskildringar av asocialitet än individer med en normal och välanpassad utveckling bakom sig. Något stöd för att dessa varseblivningsprocesser skulle leda till eller utgöra symptom på en benägenhet att imitera eller idolisera asociala filmfigurer lämnas emellertid inte av undersökningen i och för sig.

De asociala ungdomarnas reaktioner inför filmfigurernas porträtt får emellertid en särskild belysning genom en jämförelse som dr Elthammar gjort i sin rapport¹ mellan de tre ungdomsgrupper som utgörs av hans eget Stockholmsmaterial av 18-åringar, den socialt normalanpassade äldre gruppen ur Bokanders Lundamaterial och den asociala gruppen i samma material. Jämförelsen möjliggjordes av att även Elthammar använt försöksfilmen »Brott på gatan»

¹ Olof Elthammar, a. a.

(fullständigare versionen) och av att Bokander också genomförde en delundersökning av pojkarna i båda äldregrupperna med samma skattningsmetoder i avseende på aggressivitet, ångest, lustkänslor och depressiva förnimmelser som Elthammar gjort bruk av i Stockholmsundersökningen och som här tidigare beskrivits.

Av denna jämförelse framgår att inga skillnader uppträder mellan de tre grupperna i avseende på försökspersonernas skattningar av *egna* förnimmelser. Däremot framträder intressanta skillnader mellan de normalanpassade båda grupperna å ena sidan och den asociala gruppen å andra sidan i fråga om »projektiva skattningar». Den asociala gruppen skattade de i filmen uppträdande personernas upplevelser signifikant högre i aggressivitetsvariabeln än någon av de normala grupperna. Vidare visade sig den asociala gruppen tillskriva den skyddslösa pojken i »Brott på gatan» signifikant högre depressionskänslor än normalgrupperna gjorde.

Den förklarande tolkning, som dr Elthammar framför som den rimligaste till den asociala gruppens säregna benägenhet

att tillskriva de uppträdande personerna starkare aggressioner än vad de normalanpassade försöksgrupperna tillskriver dem, innebär att den asociala gruppen har lättare till inkänning med filmens figurer därför att deras egen bakgrund står filmhandlingens nära.

Utifrån den tolkningen kan även en alternativ hypotes ställas upp som förklaring till den asociala gruppens speciella dominansmönster i Bokanders stereoskopundersökning i anslutning till »Brott på gatan». I stället för att vara ett resultat av att den asociala gruppen »tagit intryck» av de kriminaliserade filmpersonerna kan skillnaden mellan normalgruppen och den asociala gruppen bero på de senares speciella förutsättningar att känna igen situationer och konflikter från sin egen bakgrund.

Något definitivt val mellan dessa båda (och eventuellt ytterligare andra) tänkbara tolkningar av det Bokanderska resultatet är sannolikt omöjligt att göra, eftersom man vet alltför litet om de mekanismer som styr varseblivningarna i stereoskopmetodens försökssituation.

Censurens effekter

I inledningen till denna sammanställning anfördes att en av de centrala frågeställningarna i censurproblematiken är en som sällan tas upp till diskussion och ännu mer sällan görs till föremål för forskning, nämligen den som gäller censurens verkningar. Alltså i första hand frågan huruvida censuren har möjlighet att med någon effektivitet motarbeta skadeverkningar från filmen. Flera av de hittills refererade undersökningarna har gett anledning till resonemang med anknytning till sådana frågor, t. ex. om möjligheterna att arbeta med meningsfulla åldersgränser, om svårigheter att diagnostisera en films potentiella effekter på psykiatriskt belastade personer eller på små barn, om den bristande sannolikheten för att tillfälliga ingrepp i våldsfilmerna skall vara av någon profylaktisk betydelse etc.

Vid sidan av dessa frågor, vilka gäller bedömningen av censurens *avsedda* verkningar, återstår eventualiteten att censurens verksamhet resulterar också i oförutsedda effekter. Resultaten av en undersökning med filmen »491» som objekt är av viss relevans i det sammanhanget¹.

Vilgot Sjömans och Lars Görlings film »491» totalförbjöds av den svenska censuren vid årsskiftet 1963-1964. Produktionsbolaget överklagade beslutet hos regeringen som föranstaltade om en kompromiss som innebar att filmen fick visas efter ett antal ingrepp. Händelsen gav upphov till en het pressdebatt. Joachim Israels och Ulf Himmelstrands undersökning »Filmcensur och publikpåverkan» utfördes som

en jämförelse mellan reaktionerna inför den klippta och den oklippta versionen och vid en tidpunkt då diskussionen om ingreppet redan gått över landet. Det bör alltså framhållas att det ej är Statens biografbyrås ursprungliga åtgärd (totalförbud) utan regeringens kompromissbeslut som är föremål för testande, och att undersökningssituationen som mått på censurinviran är något speciell till följd av den sensationella uppmärksamhet som fallet vållat strax före undersökningens genomförande. Det senare förhållandet är dock av särskilt intresse i samband med frågan om de oavsiktliga verkningarna av censurens verksamhet.

Som försökspersoner i experimentet fungerade några hundra värnpliktiga vid ett norrländskt regemente. De fördelades på åtta grupper av vilka fyra fick se den klippta och fyra den oklippta versionen av »491». Två grupper inom vardera av dessa kategorier fick före filmvisningen informationen att de skulle få se den klippta filmen, de två andra att de skulle få se den oklippta. Hälften av försökspersonerna i var och en av de så erhållna fyra delgrupperna fick en introduktion som avsågs stämma dem positivt för filmen, den andra hälften fick en negativt hållen introduktion.

Före och efter visningen fick försökspersonerna fylla i vissa frågeformulär av olika beskaffenhet.

Några belägg för filmen »491:s» eventuella skadlighet i vare sig klippt eller oklippt skick lämnar inte undersökningen. Experimentet uppvisade emellertid en rad ganska svåröverblickade och svårtolkade

¹ Joachim Israel, Ulf Himmelstrand, Filmcensur och publikpåverkan. — Stockholm 1965.

resultat av vilka här endast skall beröras ett par som förefaller direkt applicerbara på censurfrågan.

Det visade sig att de försökspersoner som *sett* den ocensurerade versionen *men trodde* att de sett den censurerade var de som var minst emotionellt engagerade av den. De försökspersoner däremot som *sett* den censurerade versionen *men trodde* att den var ocensurerad var mest engagerade av den.

En fråga i undersökningen var formulerad på följande sätt: »Anser Du att detta var gränsen för vad som kan visas?» Resultaten av denna delfråga visar likaså att förväntningarna och de förutfattade meningarna om censurens verksamhet spelade väl så stor roll som den i verkligheten visade filmversionens karaktär: om försökspersonerna *trodde* att de sett den ocensurerade versionen tenderade de att (signifikant mer än de övriga) anse gränsen uppnådd, oberoende av vilken version de verkligen hade sett.

Det förefaller alltså som om censurens förekomst för många människor innebär att vissa förväntningar upprättas och upprätthålles vilka är av betydelse för hur filmen upplevs, och dessa förväntningar kan vara viktigare än filmens faktiska utformning. Detta antyder att censurens verksamhet medför svårförutsedda konsekvenser som ej är avsedda — oberoende av om de profylaktiska avsikterna uppnås eller ej. Frågan om dessa biverkningar av censurens förekomst och åtgärder i vissa avseenden kan vara av en art som kan bedömas som direkt skadlig låter sig knappast besvaras direkt från resultaten av Israels och Himmelstrands undersökning. Man torde dock kunna utgå från att den uppmärksamhet som alltsomoftast ägnas åt filmcensurens åtgärder i press och andra offentliga media skall medföra publik-samlade biverkningar till censurverksamheten som ofta står i direkt strid mot censuratgärdernas avsikter.

Censurvilja och verklighetsbild

Denna resumé av undersökningar som genomförts inom ramen för filmforskningsgruppens verksamhet skall slutligen beröra en undersökning som haft till syfte att belysa, inte filmernas eller censurans verkan men väl själva viljan att censurera.¹

Claes Janssen utgår i sin undersökning från en huvudhypotes som formulerats i följande ordalag: »'Viljan att censurera' kan förklaras som en försvarsreaktion mot en upplevelse av ångest, som framkallas av att individen genom ett filminnehåll ställts inför en verklighetsbild, som skiljer sig från — och hotar att rubba — de ursprungliga föreställningar individen själv har om ifrågavarande aspekter av verkligheten».

I konkretare ordalag avsåg Janssen att pröva om det finns ett samband mellan »ljus verklighetsbild» och viljan att censurera. I den ljusa verklighetsbilden är ledmotivet att förhållanden som ur konventionellt betraktelsesätt är tabuladdade är sällsynta, att brott blir uppklarade, att äktenskap med få undantag är lyckliga, att förhållandet barn-föräldrar i allmänhet är kärleksfullt, att människorna är välanpassade förnuftsvarer som primitiva otillåtna impulser och att avvikande sexuellt beteende lockar och utövas av enbart några få »abnorma» individer.

Som försökspersoner fungerade ett hundratal studenter och 170 elever vid tre svenska folkhögskolor av olika karaktär. Försökspersonernas inställning till censuren mättes med hjälp av ett attitydformu-

lära och kunde därmed graderas från extremt positiv censurinställning (pro) till extremt negativ (anti).

Verklighetsuppfattningen hos försökspersonerna prövades med ett frågeschema med ett antal frågor av t. ex. följande typ: »Hur många procent av alla grövre brott tror Ni förblir ouppklarade?»; »Hur många procent av alla äktenskap tror Ni är olyckliga fast det inte lett till skilsmässa?»; »Hur många procent kvinnor tror Ni någon gång har känt sig sexuellt dragna till någon man de tyckte var osympatisk?».

Likartade frågor om huruvida den svarande i olika avseenden själv uppfattat sig ha haft otillåtna eller opassande impulser eller beteenden avsåg att ge ett mått på i vad mån försökspersonerna hos sig själva avskärmade sådana upplevelser som står i strid med konventionell moraluppfattning.

En tredje aspekt på dessa företeelser in-kollades i frågor där försökspersonerna ombads värdera dessa aparta företeelser i positiv eller negativ riktning.

Det visade sig nu att ett ganska tydligt personlighetsmönster framträdde i de avseenden som mättes i undersökningen av dessa försökspersoner. Den kategori som förespråkade censur uppvisade i gemen en mycket »ljus» verklighetsbild, signifikant ljusare än censurmotståndarna, och uppfattade alltså de »mörka» och »avvikande» inslagen som sällsynta. Vidare visade sig proggruppen i högre grad förneka eller avskärma egna tendenser till otillåtna impulser och handlingar. De uttryckte negativare värderingar av de mot konventionen stridande företeelserna än vad den censur-

¹ Claes Janssen, En undersökning av förhållandet mellan »viljan att censurera» och föreställningar om verkligheten. — Stockholm 1966 (stencil).

fientliga gruppen gjorde. En särskild utfrågning om biovanor och filmpreferenser slutligen visade att censuranhängarna i större utsträckning än motståndarna ansåg att filmens uppgift är att vara underhållande snarare än verklighetsskildrande, en uppfattning som medförde även vissa andra skillnader mellan pro och anti i deras filmsyn och filmvanor.

Naturligtvis innebär inte dessa resultat något rationellt argument för eller mot filmcensur, eftersom de överhuvudtaget

inte säger eller avser att säga något om films skadlighet eller filmcensurens effekter. Men tvärtemot att röra upp emotionerna ännu mer kring detta affektladdade ämne borde Janssens undersökning kunna verka i sansande riktning. Medvetandet att uppfattningarna om filmcensuren inte enbart är baserade på rationella överväganden utan ofta har sin grund i personligheten själv borde kunna utgöra en god startpunkt för en sakligare diskussion än den som hittills varit förhärskande.

Sammanfattning

I inledningen till denna skrift betonades att diskussionen om filmskadornas förekomst och omfattning kompliceras av att orsakssammanhangen bakom »skadorna» inte är entydiga och sällan tillåter några säkra slutsatser om filmupplevelsernas isolerade betydelse. Det arbete som filmforskningsgruppen utfört och de resultat som de av gruppen initierade forskningsprojekten har avsett kan emellertid tillsammans med socialpsykologisk forskning i övrigt tas som utgångspunkt för följande påståenden:

1. Barn i förskoleåldern kan skrämmas momentant av filmer de ser, men denna effekt är svår att förutse eftersom även filmer utan varje inslag av sexuella handlingar, våld eller skräck i vanlig mening kan skrämma vissa barn.
2. Tillfälliga störningar, främst i form av utebliven nattsömn förenat med oro, kan förekomma även hos »normala» barn upp i 11-årsåldern, om barnet utsätts för intensivt ångestprovocerande filmer. Efter 13-årsåldern har även sådana filmer endast undantagsvis verkningar av detta slag och då nästan uteslutande hos speciellt känsliga individer.
3. Normalt har 11-åringar och yngre barn sålunda ett mindre väl utvecklat försvar mot ångestprovocerande filmer än barn i högre åldrar.
4. Barn är vanligen bättre skyddade mot negativa efterverkningar av film över huvud taget, när de ser filmen i sina föräldrars sällskap och med dem får tillfälle att bearbeta upplevelserna.
5. Individens personliga beskaffenhet har, när det gäller filmers inverkan på barn och ungdom, större betydelse än åldern.
6. Det är sällsynt att svenska psykiater träffar på personer med psykiska störningar vilka de bedömer vara orsakade av att patienten har sett någon viss film eller konsumerat stora mängder av något visst slag av film.
7. När detta någon gång inträffar rör det sig om redan störda personer vilkas tidigare ångesttillstånd har förvärrats eller på nytt aktualiserats av innehållet i någon film.
8. Traumatiserande filmupplevelser av det nyss antydda slaget kan induceras även av filmer som under inga omständigheter skulle kunna förväntas bli föremål för censuringripande även under mycket skärpta bestämmelser.
9. Filmer vars handling utspelas i mentalsjukvårdsmiljö, liksom skräck- och krigsfilmer, kan inverka skadligt på sjukdomsförloppet hos mentalvårdspatienter.
10. Uppfattningen att film ökar frekvensen av brott saknar stöd i empiriska fakta.
11. Ett flitigt konsumerande av film som demonstrerar eller glorifierar våld och grymhet kan emellertid förstärka redan etablerade asociala attityder.
12. Film kan någon gång också tänkas ge tekniska uppslag till kriminella handlingars utformning. Frekvensen av brott som utformats efter mönster av

- någon film är emellertid försvinnande liten.
13. Det är inte sannolikt att en person genom att se film inspireras till brottsliga handlingar, om han inte på grund av den under uppväxten grundlagda livsinställningen redan är disponerad för kriminella reaktionssätt.
 14. Inga undersökningar stöder uppfattningen att sexualskildringar på film skulle vara av betydelse för uppkomsten av sexualbrott.
 15. Film kan påverka attityder och värderingar, framför allt så att redan existerande tendenser hos individen förstärks.
 16. De statistiska samband som ibland konstateras mellan psykiska avvikelser och omfattande konsumtion av vissa filmtyper kan antas bero på de avvikande gruppernas benägenhet att konsumera detta slag av film. Dessa samband kan ej tas som belägg för ett skadligt filminflytande.
 17. Den enskildes inställning till censur är starkt beroende av vederbörandes egen uppfattning om hur verkligheten är beskaffad. Önskan att censurera är starkare hos individer som har behov av att avskärma eller förneka förekomsten av sociala missförhållanden eller på något sätt tabuerade förhållningssätt hos sig själva eller andra människor.
 18. Vetskapen om att censur förekommer liksom olika föreställningar om att en film har varit föremål för av censuren föreskrivna beskrifningar förändrar åskådarens förväntningar på sådant sätt att identiska versioner av en film ibland kan ge upphov till helt olika upplevelser och värderingar.

Av punkterna 1—18 framgår att det inte kan uteslutas att film någon gång kan ge inte önskvärda effekter som kan betecknas som skada (se definitionen av

»skada» i kap. 1). Med hänsyn till att denna konklusion har olika konsekvenser för bedömningen av behovet av samhällsinsgripande mot film för vuxna och för barn behandlas barn- och vuxenproblematiken i fortsättningen var för sig.

Barn

Även om barnets individuella beskaffenhet visat sig utslagsgivande i högre grad än barnets ålder då det gäller dess förmåga att tåla ångestprovocerande filmer, står det klart att barnets motståndskraft ökar med stigande ålder. I förskoleåldern är filmens effekter emellertid svåra att förutse eftersom nästan vilka filmer som helst i olyckliga fall kan få störande efterverkningar. Ännu i 11-årsåldern är det inte onormalt att mindre störningar uppträder efter intensivt ångestprovocerande filmer. I högre åldrar är emellertid dessa reaktioner sällsynta.

Endast om man helt bortser från att barnets individuella beskaffenhet är mer utslagsgivande än dess ålder liksom från att föräldrarnas närvaro har ett trygghetsbefrämjande inflytande på yngre barn, kan man utgå från att en samhällsstyrd kontroll av barns filmkonsumtion går att basera uteslutande på ålderskriterier.

Filmforskningsgruppen anser inte att de av gruppen framlagda resultaten implicerar att en sådan reglering *måste* baseras på förbud knutna till vissa åldersgränser. En pedagogiskt väl planerad upplysningsverksamhet som överlämnar ansvaret till föräldrarna för barnens filmkonsumtion skulle till och med kunna fungera ur vissa synpunkter som ett bättre profylaktiskt alternativ, speciellt om barn under en viss ålder inte tillåts gå på bio annat än i föräldrarnas sällskap (med undantag för de tillfällen då särskilt »dispenserade barnfilmer» visas).

Oberoende av vilket alternativ samhället finner lämpligast gäller emellertid att

vår kunskap om olika filmers och filmtypers inverkan på skilda kategorier av barn och ungdom ännu är mycket begränsad. Om samhället väljer att bibehålla en censurinstitution för barnens och ungdomarnas vidkommande, bör det kunna betraktas som självklart att den ska handhas av expertis med psykologisk eller psykiatrisk utbildning inom barn- och ungdomsfacket. Det synes filmforskningsgruppen vidare som synnerligen önskvärt att samhället under alla omständigheter även vidtar positiva åtgärder i fråga om barns och ungdomars filmkonsumtion, t. ex. genom att ämnet filmkunskap bereds god plats både inom ramen för den obligatoriska skolan och i dess överbyggnader.

Vuxna

När det gäller vuxna är det visserligen relativt klart belagt att film ibland kan medverka i vissa skadesammanhang. Det har emellertid redan av undersökningsreferaten framgått att individuella dispositioner avgör hur en åskådare reagerar på innehållet i en film. De få grava reaktioner som är kända har på grund av sin individualpsykologiska karaktär varit omöjliga att förutse av en censor. Utsikterna att med censuringripanden nedbringa skadefallens antal kan därför bedömas som utomordentligt små. Man kan möjligen göra det modesta antagandet att ett konsekvent totalförbudande av hela filmkategorier skulle kunna medföra att enskilda inte önskvärda handlingar eller psykiska besvärstillstånd undviks eller åtminstone uppskjuts.

Det har i den föregående framställningen framförts skäl för att en censurverksamhet som med någon konsekvens skall kunna motarbeta ogynnsamma attitydpåverkningar från film måste tillgripa ytterst långtgående åtgärder som i så fall måste drabba praktiskt taget all film.

Då det gäller den i samhället fortlöpande attityd- och normbildningen kan — såvitt filmforskningsgruppen nu kan bedöma — ingripanden mot enstaka filmer eller filmtyper inte göra något åt att filmen som konststart har en tendens att bekräfta och befästa inriktningen hos denna process. Föreställningen att de filmer som tydligast återspeglar »inte önskvärda» förskjutningar i moraluppfattning och gällande värderingar skulle vara orsaken till dessa förskjutningar är nämligen enligt gruppens uppfattning dåligt underbyggd. Någon möjlighet att motverka inte önskvärda förskjutningar genom att förbjuda enstaka filmer eller klippa bort vissa scener i ett större antal filmer bör man därför inte räkna med i ett samhälle där sociala, ekonomiska och tekniska omvälvningar ingriper djupt i samhällslivets utformning såväl inom den offentliga sektorn som i familjernas interna livsföring och i individens möjligheter till anpassning. Återspeglingsprocessen inom filmen av denna omvälvningsprocess (liksom inom litteraturen, teatern, bildkonsten, i musiken och i stoffet i massmedia) måste i första hand betraktas som symtomatiska effekter av denna utveckling men ej som dess orsaker.

Det hittills anförda ger sålunda ringa stöd åt uppfattningen att man genom en censurinstitution kan motverka de skador filmen hittills har antagits vålla vuxna människor. Denna slutsats innebär emellertid inte att gruppen bortser från att det i samhället råder stora motsättningar i fråga om smak och uppfattningar om vad som är »anständigt», »rätt och fel», »gott och ont» eller »moraliskt godtagbart». Det kommer givetvis alltid att finnas grupper i samhället som av religiösa, moraliska eller andra skäl upprörs av innehållet i filmer som skildrar för dem motbjudande förhållanden. Deras reaktioner är inte att jämställa med skada, som filmforskningsgruppen har definierat detta begrepp, men äger givetvis en socialpsykologisk realitet med po-

litiska konsekvenser som man inte kan bortse från. Att sådana gruppers önskemål skulle tillgodoses genom att de tillåts influera på eller bestämma över vad människor med annan uppfattning skall få se är knappast rimligt. Den naturliga utvägen ur deras dilemma är att de själva undviker att se de filmer som gör dem upprörda. En sådan självreglerande mentalhygien tillämpar de flesta människor automatiskt, oberoende av vilken uppfattning de har i konstnärliga och moraliska frågor.

När det gäller den offentliga biografkillmen kan emellertid en sådan självreglerande »censur» inte fungera särskilt tillfredsställande, eftersom det för närvarande

är svårt att i förväg veta om den film man väljer att se verkligen motsvarar de önsningar man själv har beträffande filmens innehåll. Det förefaller därför filmforskningsgruppen väl motiverat om någon form av »varudeklaration» för varje film som visas offentligt kunde införas. En sådan deklaration kan göras mycket enkel för att fungera som vägledning för vuxna människor som vill undvika att se filmer som de vet att de upprörs av. Om en sådan bestämmelse kan införas synes det naturligt att samhället till vägledning för föräldrar även inför en form av varudeklaration som kan upplysa om karaktären hos de filmer som kommer att ses av barn.

Stockholm i april 1967.

Harry Schein
(ordf.)

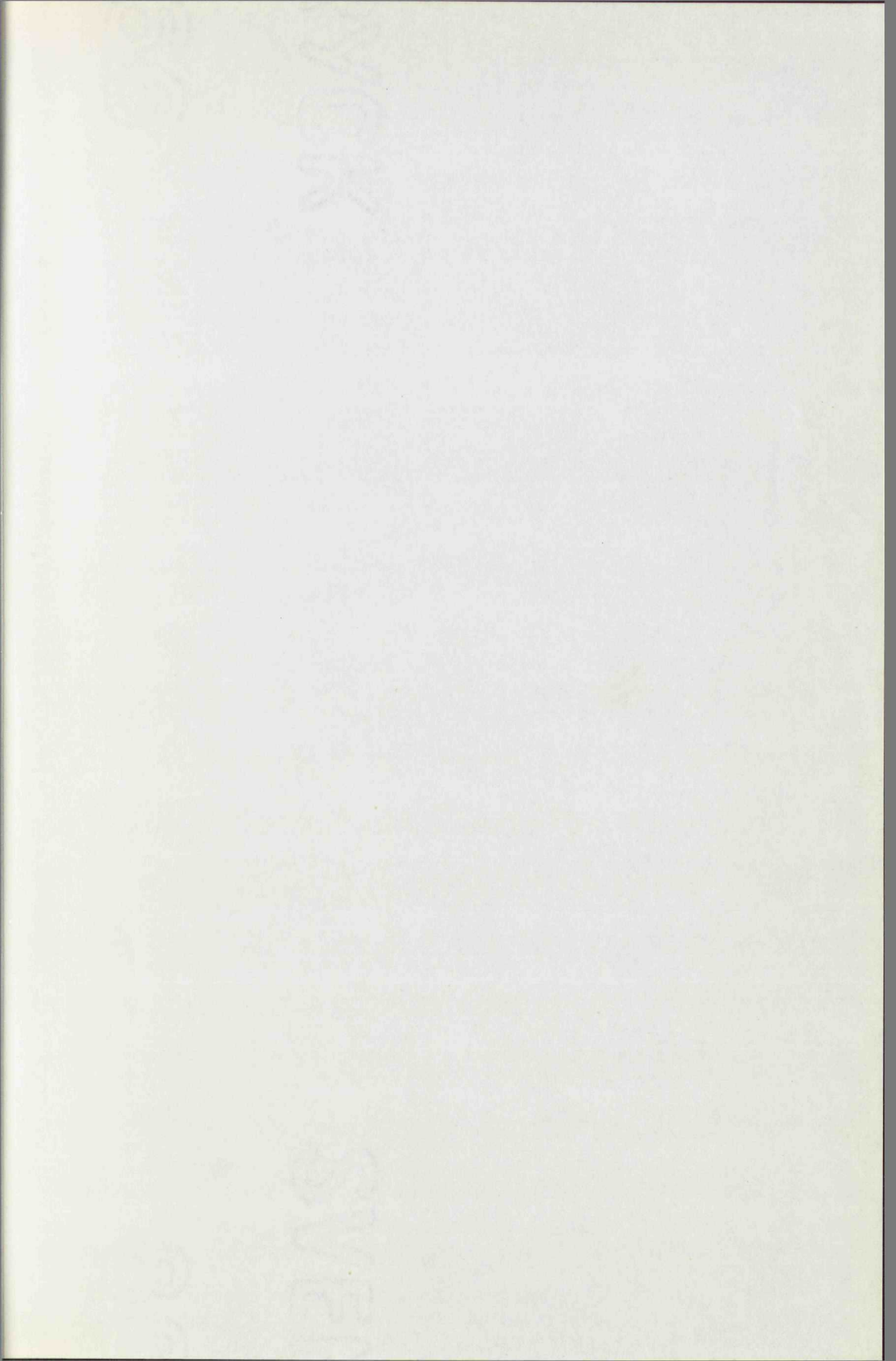
Sven Ahnsjö

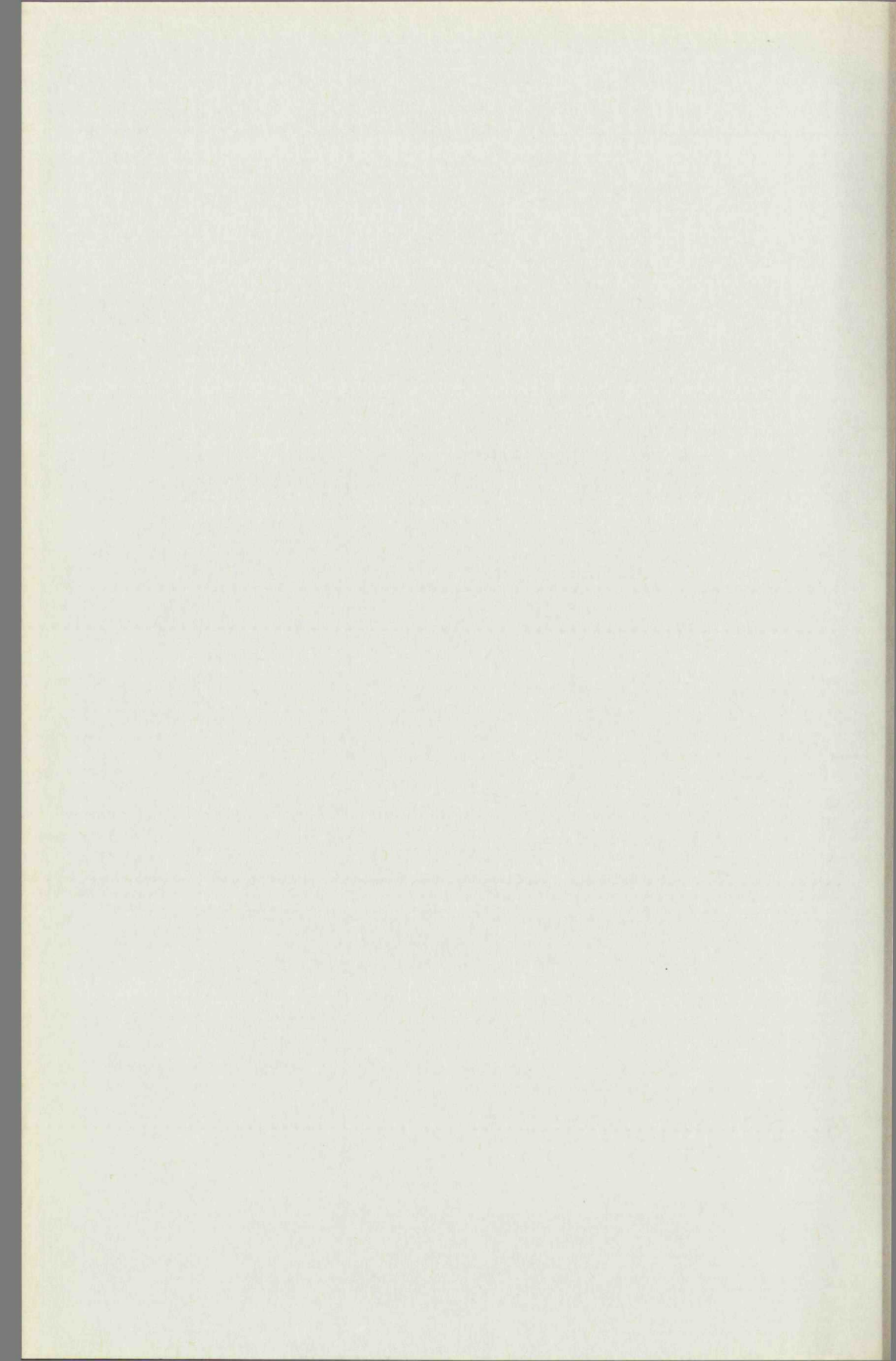
Torgny Segerstedt

Gudmund Smith

Arne Trankell

Leif Furhammar
(sekr.)

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1967

1. Nordiskt institut för samhällsplanering.
2. Nordiskt samarbete inom forskningen och den högre undervisningens område.
3. Mellanriksväg Kiruna—Nordnorge.
4. Internordisk verkställighet med anledning av beslut rörande vårdnad om barn m. m.
6. Dansk, norsk og svensk presses indhold af nordisk stof.
7. Nordisk radio- och TV-konferens på Biskops Arnö.
8. Nordiska bestämmelser för skeppsapotek.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Allmänna arvsfonden. [2]
Utsökningsrätt VI [3]
Ny domkretsindelning för underrätterna. [4]
Partiell författningsreform. [26]
Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. [27]
Tryckfrihet och upphovsrätt. [28]

Försvarsdepartementet

Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. [15]

Socialdepartementet

Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. [8]
Narkotikaproblemet. Del I. [25]

Kommunikationsdepartementet

Länsförvaltningsutredningen. 1. Den statliga länsförvaltningen. I. [20] 2. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. [21]
Skatteförvaltningen. [22]
Länsindelningsutredningen. [23]
Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. [29]

Finansdepartementet

Statlig publicering. [5]
Finansiella långtidsperspektiv. [6]
Statskontorets programbudgetutredning. 1. Programbudgetering. Del I. [11] 2. Programbudgetering. Del II — Studier och försök. [12] 3. Programbudgetering. Del III — En sammanfattning. [13]
Lag om Skatterätt. [24]

Ecklesiastikdepartementet

Rikskonserter. [9]
Linköpings högskola. Del I. [10]
Skolans arbetstider. [14]
1958 års utredning kyrka—stat: VII. Folkbokföringen. [16] VIII. De teologiska fakulteterna. [17]
1962 års ungdomsutredning. Statens stöd till ungdomsverksamhet V. [19]
Filmens inflytande på sin publik. [31]

Jordbruksdepartementet

Den framtida jordbrukspolitik. [7]

Inrikesdepartementet

Kommunal bostadsförmedling. [1]
Invandringen. [18]
Höga eller låga hus? [30]

